

C.J.M. Wijnen

No. 2.125

DE INTENSIEVE VEEHOUDERIJ
IN DE NEDERLANDSE LANDBOUW

Juni 1979

SIGN: L26-2.125
EX. NO: B
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Structuuronderzoek

100001

OVERZICHT VAN UITGEBRACHTE VERWANTE PUBLIKATIES

No. 2.103	De toelevering van mengvoeders aan de varkenshouderij Drs. G.C. de Graaff, Ing. J.W.A.M. Niks	uitver- kocht
No. 2.106	De contractfinanciering in de varkens- houderij Ir. J.J. de Vlieger, D.B. Baris	f 10,--
No. 2.107	Bestemmingsplannen en hun betekenis voor het oprichten van agrarische bedrijfsbebouwing F.M. de Noord	f 10,--
No. 2.109	De varkenshouders en hun marktpartners Drs. G.C. de Graaff, ir. J.J.de Vlieger	f 10,--
Inlichting No. 167	Kortingen en toeslagen in de intensieve veehouderij Ir. J.J. de Vlieger, drs.G.C.de Graaff	f 6,--
No. 3.76	Slachtkuikens 1977 J.J. Verduyn	f 12,50
No. 3.83	Legkippen 1978 G. Scheer	f 12,50
Mededelingen No. 146	Intensieve veehouderij en milieuwet- geving in West-Duitsland Drs. J.H. Post e.a.	uitver- kocht

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
INLEIDING	7
1. ALGEMENE GEGEVENS OVER DE INTENSIEVE VEEHOUDERIJ	9
1.1 De intensieve veehouderij binnen de Europese Gemeenschap	9
1.2 De plaats in de Nederlandse economie	12
Conclusies	16
2. REGIONALE CONCENTRATIE	17
2.1 De verdeling van de produktie over de provincies	17
2.2 Verschillen in regionale ontwikkeling	19
Conclusies	23
3. DE BEDRIJVEN MET INTENSIEVE VEEHOUDERIJ	25
3.1 De ontwikkeling van het aantal bedrijven	25
3.2 De bedrijfsomvang in sbe	26
3.3 De verdeling van de produktie over de bedrijven	32
Conclusies	35
4. SPECIALISATIE EN BEDRIJFSOPPERVLAKTE	36
4.1 Het bedrijfstype	36
4.2 De oppervlakte cultuurgrond	39
4.3 De verdeling van de produktie over de oppervlakteklassen	44
Conclusies	45
5. DE OMVANG VAN DE EENHEDEN EN DE SCHAALVERGROTING	48
5.1 De omvang van de intensieve veehouderij per bedrijf	48
5.2 De verdeling van de produktie over bedrijfs- grootteklassen	52
5.3 Het aantal dieren per bedrijf	54
5.4 De doelmatigheid van de eenheden	58
Conclusies	60
SAMENVATTING	61
SLOTBESCHOUWING	66
BIJLAGEN (zie vervolg)	68

INHOUD (vervolg)

	Blz.
BIJLAGEN 1 t/m 4 De veestapel in de landen van de Europese Gemeenschap	68
5 t/m 9 De veestapel in de provincies	70
10 Normen voor de beoordeling van de omvang van de produktieëenheden in de intensieve veehouderij	72
LITERATUUR	73

Woord vooraf

De zogenaamde intensieve veehouderij is in de laatste jaren uitgegroeid tot een van de belangrijkste produktierichtingen van de Nederlandse land- en tuinbouw. Voor vele boeren is door uitbreiding van de intensieve veehouderij de bestaansbasis verbeterd. De sterke groei van de intensieve veehouderij is gepaard gegaan met belangrijke nieuwbouw, waartegen van de zijde van de land-schapsbescherming en van de bewoners in de omgeving soms verzet is gerezen. De boeren hebben daarbij in toenemende mate te maken gekregen met bestemmingsplannen en met de Hinderwet.

In verband hiermede is - ten behoeve van het beleid van overheid en bedrijfsleven - een onderzoek ingesteld naar de wijze waarop de intensieve veehouderij thans plaatsheeft en naar de in de toekomst te verwachten ontwikkelingen.

Dit onderzoek bestaat uit drie delen. In het eerste deel worden enkele algemene ontwikkelingen in de intensieve veehouderij beschreven. In het tweede deel zal aandacht worden besteed aan de consequenties van de Hinderwet en van bestemmingsplannen voor de intensieve veehouderij, terwijl in deel drie de opvattingen van de bedrijfshoofden over de ontwikkelingsmogelijkheden van de bedrijven met varkenshouderij zullen worden belicht.

In dit rapport zijn de resultaten van het eerste deel van het onderzoek neergelegd. Het onderzoek is uitgevoerd door ir. C.J.M. Wijnen van de afdeling Structuuronderzoek.

De Directeur,

(A. Maris)

Den Haag, juni 1979

Inleiding

Van oudsher worden op de landbouwbedrijven varkens en kippen gehouden. Het houden van deze dieren werd veelal gecombineerd met andere produktierichtingen zoals melkveehouderij en akkerbouw. De varkens en kippen hadden een waardevolle functie om de bij- en afvalprodukten tot waarde te brengen.

De eenheden per bedrijf waren vooral tot het begin van de zestiger jaren op de overwegend gemengde bedrijven van geringe omvang. Het aantal legkippen per bedrijf was tot dan toe zelfs aan een vergunningstelsel onderworpen.

Door de noodzaak om hun bedrijfsomvang te vergroten en om arbeid te besparen, gingen vele boeren hun bedrijfsopzet vereenvoudigen. Het aantal produktierichtingen per bedrijf werd daarbij verminderd om de overblijvende eenheden te kunnen vergroten, zodat door mechanisatie met minder arbeid per produktieëenheid volstaan kon worden. De gunstige afzetmogelijkheden in de EEG boden gelegenheid om de te kleine eenheden te vergroten. Andere bedrijven stootten de intensieve veehouderij af. Een relatief overvloedige markt van voedermiddelen verminderde de rechtstreekse afhankelijkheid van de omvang van de eenheden varkens en kippen van de oppervlakte grond.

De vorming van grotere eenheden in de varkens- pluimvee en ook kalverenmesterij is gepaard gegaan met ingrijpende veranderingen in de bedrijfsvoering van de gemengde bedrijven. Voor de huisvesting van de dieren werden nieuwe gebouwen opgericht. Het werd mogelijk per man een groot aantal dieren te verzorgen. Zowel de bouw van nieuwe stallen als de wijze van houden van dieren in grote eenheden op bedrijven die soms over geen of slechts weinig grond beschikten, hebben geleid tot situaties die bedenkingen oproepen, onder meer vanwege de milieuvervuiling en het aantasten van het landschap. De intensieve veehouderij is mede door andere bezwaren zoals het welzijn van dieren, de positie van de boeren die contractueel gebonden zijn aan leveranciers en afnemers en het gebruik van voedermiddelen die mogelijk voor menselijke consumptie geschikt zijn, in discussie gekomen.

Voor de meningsvorming over de positie van de intensieve veehouderij in de Nederlandse land- en tuinbouw en ten behoeve van het beleid is het gewenst inzicht te verkrijgen in de structuur en de recente ontwikkelingen in deze sector.

In dit verslag zal daartoe op de volgende vragen worden ingegaan:

- Welke plaats heeft de intensieve veehouderij in de produktie van land- en tuinbouw; hoe heeft de produktie zich ontwikkeld?
- In welke gebieden komt de intensieve veehouderij voor?

- Hoeveel en welke bedrijven hebben intensieve veehouderij?
- Hoe groot zijn de eenheden per bedrijf en in welke mate heeft de intensieve veehouderijproduktie plaats op gespecialiseerde bedrijven?
- Hoe ontwikkelen zich de bedrijven met intensieve veehouderij? welke bedrijven dragen bij tot vergroting van het aantal dieren en welke bedrijven stooten de intensieve veehouderij af?

De gegevens voor deze analyse zijn voornamelijk ontleend aan de CBS-landbouwtellingen.

1. Algemene gegevens over de intensieve veehouderij

In dit hoofdstuk wordt een globale schets gegeven van de Nederlandse intensieve veehouderijsector waarbij zowel op de plaats binnen de Europese Gemeenschap als op de betekenis voor de Nederlandse economie wordt ingegaan. Aandacht wordt daarbij gegeven aan de werkgelegenheid die met de intensieve veehouderijsector samenhangt, zowel op de agrarische als op de toeleverende en verwerkende bedrijven. Voorts wordt ingegaan op het inkomen dat men in de intensieve veehouderij verdient en wordt ingegaan op de betekenis van de intensieve veehouderij voor de agrarische in- en uitvoer.

1.1 De intensieve veehouderij binnen de Europese Gemeenschap

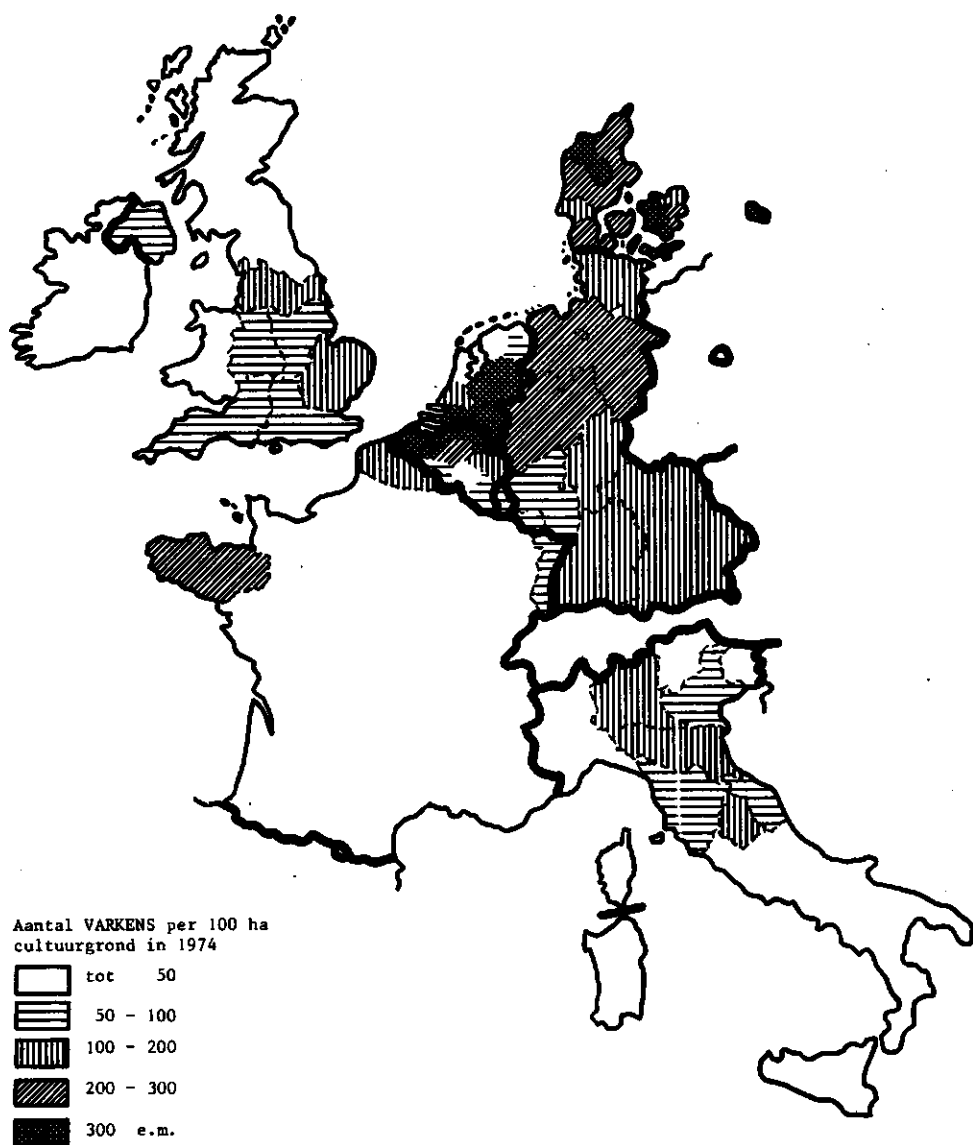
Regionale concentratie in het noordwesten van Europa

Het houden van varkens en pluimvee is in de Europese Gemeenschap overwegend beperkt tot enkele gebieden in het Noordwesten en tot de Italiaanse Povlakte. Een groot deel van de intensieve veehouderij treft men aan in onder meer Bretagne, Vlaanderen, Zuidelijk en Oostelijk Nederland en in de aangrenzende gebieden van de Bondsrepubliek en in Denemarken. Verder wordt veel intensieve veehouderij bedreven in Midden-Engeland (Yorkshire) en Noord-Ierland.

Van de uiteenlopende concentratie in de varkenshouderij (de belangrijkste sector) geeft kaart 1 een indruk. Van de andere diersoorten is de verdeling niet beschikbaar. Voor de verschillende gebieden is het gemiddeld aantal varkens per 100 ha cultuurgrond in 1974 aangegeven. Van de landen van de Europese Gemeenschap hadden België zowel als Nederland het grootste aantal (336) varkens per 100 ha cultuurgrond. Daarna volgt Denemarken met 267 varkens per 100 ha. In de Bondsrepubliek worden gemiddeld 179 varkens per 100 ha gehouden. Het gemiddeld aantal dieren in Engeland bedraagt 65 en in Italië en Frankrijk houdt men gemiddeld 40 à 50 varkens per 100 ha.

Tussen de gebieden binnen de verschillende landen zijn eveneens aanzienlijke verschillen in dichtheid. Een uitzondering vormt daarbij Denemarken waar de varkenshouderij over het hele land voor komt. Het grootste aantal varkens per 100 ha treft men aan in enkele Belgische en Nederlandse provincies. In Vlaanderen, het Belgische en Nederlandse Limburg en in Noord-Brabant en Gelderland worden meer dan 500 varkens per 100 ha cultuurgrond gehouden. De varkensdichtheid van het Noorden en Westen van Nederland komt daarentegen overeen met het overgrote deel van het EG-gebied; ge-

Kaart 1 De mate van dichtheid van de varkenshouderij in de Europese Gemeenschap

middeld 40 à 50 varkens per 100 ha cultuurgrond. In enkele Zuid-Italiaanse gebieden houdt men zeer weinig varkens (10 à 20 per 100 ha).

Bij de interpretatie van de verschillen in dichtheid dient rekening te worden gehouden met het grote verschil in omvang van de onderscheiden gebieden. Binnen bijvoorbeeld de afzonderlijke staten van de Bondsrepubliek zijn omvangrijke gebieden met belangrijke concentraties van intensieve veehouderij.

Het nationale aandeel per diersoort

Gezien de oppervlakte cultuurgrond en de bevolkingsomvang heeft Nederland in vergelijking met andere landen een grote intensieve veehouderijsector. Van de vleeskalveren in de Europese Gemeenschap wordt bijvoorbeeld 14% in Nederland gehouden, van de varkens zowel als van de slachtkuikens 10%, terwijl circa 6% van de leghennenstapel in Nederland voorkomt.

In relatie tot het bevolkingsaandeel in de totale bevolking van de Europese Gemeenschap hebben Nederland, België, de Bondsrepubliek en Denemarken veel varkens, terwijl Frankrijk, Italië en Engeland relatief weinig varkens houden. Ook bij de leghennenhouderij en de slachtkuikenhouderij is Nederland sterk vertegenwoordigd.

Tabel 1.1 Verdeling van de diersoorten over de landen van de Europese Gemeenschap (1975)

	Var- kens	Leg- hennen	Slacht- kuikens	Vlees- kalveren	cultuur- grond	bevol- king
Nederland	10	6	10	14	2	5
België	7	5	3	3	2	4
Luxemburg	-	-	-	-	-	-
Frankrijk	17	21	27	52	35	20
Italië	13	25	28	9	19	22
West-Duitsland	29	20	9	12	14	24
Engeland	12	20	19	8	20	22
Ierland	1	1	1	1	5	1
Denemarken	11	2	3	1	3	2
EG-landen totaal	100	100	100	100	100	100

Ten opzichte van de ontwikkeling van de intensieve veehouderijsectoren in de Europese Gemeenschap heeft vooral de Nederlandse varkenshouderij een sterke groei vertoond. In de periode 1960 tot 1975 nam de varkensstapel in de Gemeenschap met 50% toe, de Nederlandse varkensstapel groeide terzelfdertijd met 150%. De groei heeft zich vooral de afgelopen jaren versterkt voortgezet.

Het aandeel van de Nederlandse varkensstapel in de Europese Gemeenschap nam dan ook toe van 6% in 1960 tot 10% in 1976.

In enkele andere landen met een belangrijke varkensstapel zoals West-Duitsland, Frankrijk, Engeland en Denemarken is de varkensstapel na een sterke groei in de zestiger jaren sinds 1970 gelijkgebleven of zelfs ingekrompen. In de leghennenstapel van de Europese Gemeenschap bleef het Nederlandse aandeel sinds de zestiger jaren vrijwel ongewijzigd. Zowel in Nederland als in de Europese Gemeenschap hebben de slachtkuikenmesterij en de (vlees) kalverenhouderij eerst na 1965 een sterke vergroting te zien gegeven.

1.2 De plaats in de Nederlandse economie

De werkgelegenheid

Het is slechts bij benadering aan te geven aan hoeveel personen de intensieve veehouderijsector werkgelegenheid biedt. Op de landbouwbedrijven worden naast varkens en kippen ook andere dieren gehouden terwijl de toeleverende en verwerkende bedrijven ook andere produkten voortbrengen en diensten verrichten naast die ten behoeve van de intensieve veehouderij.

Op de landbouwbedrijven met intensieve veehouderij waren in 1976 circa 55.000 mannelijke arbeidskrachten werkzaam. Dit betrof uitsluitend regelmatig werkzame arbeidskrachten. Zij waren zowel op gespecialiseerde als niet-gespecialiseerde intensieve veehouderijbedrijven werkzaam.

Op basis van het aandeel van de factorkosten (in sbe) 1) per bedrijfstype is het aantal arbeidskrachten geraamd. Er wordt daarbij vanuit gegaan dat het aandeel van de sbe voor intensieve veehouderij overeenkomt met het aantal arbeidskrachten dat per bedrijfstype in de intensieve veehouderij werkzaam is. Het totaal aantal arbeidskrachten ten behoeve van de totale intensieve veehouderijsector kan zo worden geraamd op circa 28.000 mannelijke en circa 13.500 vrouwelijke arbeidskrachten. Ongeveer de helft van deze arbeidskrachten is werkzaam op de gespecialiseerde intensieve veehouderijbedrijven.

Van het totaalaantal regelmatig werkzame personen in land- en tuinbouw (205.000 mannen en 74.000 vrouwen in 1976) is respectievelijk 14% en 18% werkzaam in de intensieve veehouderij.

1) Standaardbedrijfseenheden (sbe):

Eenheid waarin de omvang van een agrarisch bedrijf en van de afzonderlijke produktierichtingen binnen een bedrijf wordt gemeten. Een sbe komt overeen met een bepaald bedrag aan toegerekende factorkosten in een basisperiode bij een doelmatige bedrijfsvoering en onder normale omstandigheden.

Het aantal arbeidskrachten in de Nederlandse mengvoerindustrie was in 1976 circa 11.800. Ongeveer twee derde van de totale mengvoederproduktie is bestemd voor de intensieve veehouderij. Een overeenkomstig aandeel van het produktie- en handelspersoneel van de mengvoerindustrie zal ten behoeve van de intensieve veehouderij werkzaam zijn. Het produktie- en handelspersoneel van de mengvoerindustrie van deze sector zal dan ook circa 8.000 personen omvatten.

De toelevering aan de intensieve veehouderij omvat verder nog onder meer de stallenbouw en diensten van bankinstellingen, voorlichters, dierenartsen, transportbedrijven en dergelijke.

De investeringen 1) in gebouwen bedroegen in 1975/76 op de bedrijven met minstens 30% intensieve veehouderij in totaal circa 200 miljoen gulden. Dit bedrag omvat dus eveneens de beloning van de arbeidskrachten in de bouwnijverheid. Van de totale investeringen op landbouwbedrijven heeft circa 20% betrekking op de intensieve veehouderij.

In de slachterijen en vleeswarenfabrieken met 10 en meer werknemers waren in 1976 in totaal 23.000 personen werkzaam. Kleinere bedrijven en openbare slachthuizen zijn hierbij nog buiten beschouwing gelaten. Van het genoemde totaal werkten circa 5.000 personen in de gespecialiseerde pluimveeslachterijen en waren er 2.500 werkzaam in andere slachterijen waarin voornamelijk varkens worden geslacht. De vleeswaren- en vleesconservenindustrie bood in hetzelfde jaar aan ruim 15.500 personen werkgelegenheid. Ook dit betreft overwegend bedrijven waarin varkensvlees wordt verwerkt.

In het genoemde totaal van personeelsleden van de slachterijen en vleeswarenfabrieken is niet het handelspersoneel in deze sector opgenomen. Tevens dient daarbij te worden opgenomen het personeel dat werkzaam is in de transportsector. Het aantal personen dat hierin werkzaam is, is moeilijk te schatten. Het totaal aantal arbeidskrachten van de direct bij de intensieve veehouderij betrokken bedrijfstakken bedraagt circa 72.000 personen. Bij dit aantal dienen nog te worden geteld de personen werkzaam in de stallenbouw, de dienstverlening en de transportsector. Vooral in de gebieden met veel intensieve veehouderij zal dan ook een belangrijk deel van de bevolking voor zijn inkomensvorming van deze bedrijfstak afhankelijk zijn.

De export

Van de produkten van de intensieve veehouderij wordt een aanzienlijk deel geëxporteerd. Van de slachtkuikens wordt 69% uitgevoerd en van de vleeskalveren vrijwel de totale produktie (88%) 2). De export van varkens en varkensvlees omvat circa de

1) Zie: Landbouw-Economisch Bericht 1978.

2) Eurostat, 1976: statistiek van de dierlijke produktie.

de helft van de geproduceerde hoeveelheid. Van de eieren wordt ongeveer 38% geëxporteerd.

De bruto-handelswaarde van de geëxporteerde produkten van de intensieve veehouderij bedroeg 4,3 miljard gulden in 1976. In dit bedrag is naast de prijs voor de grondstoffen af-boerderij tevens de dienstverlening door slachterijen en vleeswarenfabrieken opgenomen. De intensieve veehouderij draagt daarmee voor circa 4% bij in het totaal van de Nederlandse export. Het aandeel in de export van agrarische produkten omvat circa 20%.

Tegenover de uitvoer van de produkten van de intensieve veehouderij staat een omvangrijke invoer van grondstoffen voor de mengvoerbereiding; circa 80% van het gebruikte mengvoer wordt verkregen uit ingevoerde produkten.

De waarde van de ingevoerde voedermiddelen voor gebruik in de intensieve veehouderijsector kan in 1976 worden geraamd op circa 2 miljard gulden. De invoer ten behoeve van de intensieve veehouderij vormt slechts een deel van de totale invoer van grondstoffen voor onder meer de mengvoerindustrie (6,2 miljard gulden). Een deel van deze produkten wordt weer geëxporteerd. Daarnaast wordt een aanzienlijk deel van de mengvoerproduktie opgenomen door de rundveehouderij.

Per saldo droegen de in- en uitvoer ten behoeve van de intensieve veehouderijsector in 1976 circa 2,3 miljard gulden bij aan de betalingsbalans.

Het inkomen op landbouwbedrijven

De opbrengsten van de intensieve veehouderijprodukten af-boerderij beliepen in 1976/77 circa 6,8 miljard gulden. Van de totale produktiewaarde van land- en tuinbouw van ruim 20 miljard gulden neemt de intensieve veehouderij circa een derde voor haar rekening. De opbrengstwaarde ligt op ongeveer hetzelfde niveau als dat van de melkveehouderij.

De produktie in de intensieve veehouderij wordt evenwel verkregen dankzij grote hoeveelheden aangekocht voer. Het aangekochte voer vormt het hoofdbestanddeel van de zogenaamde non-factorkosten in deze sector. De toegevoegde waarde vormt dan ook slechts 10 à 20% van de opbrengstwaarde van de produkten. In de melkveehouderij ligt de toegevoegde waarde op een belangrijk hoger niveau (circa 40% van de opbrengsten).

De ontwikkeling van de produktieomvang

Het aandeel van de intensieve veehouderij in de produktie (in sbe gemeten) van de land- en tuinbouwbedrijven bedraagt bijna 14%. Dit is dus het aandeel in de zogenaamde toegevoegde waarde.

De groei van de intensieve veehouderijsector is belangrijk groter dan die van de totale land- en tuinbouwsector. In de periode 1960 - 1977 nam de totale produktie met 35% toe ofwel met 1,8% per jaar.

De intensieve veehouderij groeide terzelfdertijd met 176% ofwel met 6,2% per jaar. Het gemiddelde groeipercentage was evenwel in de zestiger jaren belangrijk groter en beliep circa 10%. Ook in de afgelopen twee jaren groeide de intensieve veehouderijsector met circa 10% per jaar. In het begin van de zeventiger jaren nam de intensieve veehouderijsector evenwel maar weinig toe. Door de relatief sterke groei is het aandeel van de intensieve veehouderijsector in de landbouwproductie toegenomen van 6% in 1960 tot bijna 14% in 1977.

De varkenshouderij neemt binnen de intensieve veehouderij een overwegende plaats in met 70% van de totale produktie. Dit aandeel is door een voortdurende groei vergroot ten koste van dat van de leghennenhouderij. Laatstgenoemde produktierichting omvat circa 14% van de intensieve veehouderijsector. De slachtkuiken- en vleeskalverenhouderij die een sterke opkomst kenden, omvatten elk 7 à 8% van de sector.

Tabel 1.2 Aandeel (%) van de intensieve veehouderij in de produktie land- en tuinbouw (sbe 7,5)

	1960	1965	1970	1974	1977
Varkenshouderij	3,9	6,1	9,0	8,9	10,1
Legpluimveehouderij	2,2	2,0	1,6	1,4	1,9
Slachtkuikenhoudertij	0,1	0,4	0,6	0,7	0,7
Kalverenmesterij	0,2	0,4	1,0	0,9	1,0
Totaal intensieve veehouderij	6,4	8,9	12,2	11,9	13,8
Totaal akkerbouw	25,5	21,4	16,9	15,8	16,0
Totaal rundveehouderij	43,5	42,5	43,1	44,5	42,2
Totaal tuinbouw	24,6	27,1	27,8	27,7	27,8
Totaal	100	100	100	100	100
Aantal sbe (x 1 miljoen)	15,1	16,.	17,7	19,4	20,4

Groei van de veestapel

Het aantal dieren in de intensieve veehouderij is sterk toegenomen. De varkensstapel nam toe van bijna 3 miljoen in 1960 tot ruim 8 miljoen in 1977. De legpluimveesector omvat circa 21 miljoen leghennen terwijl 17,5 miljoen hennen in 1960 werden gehouden. De slachtkuikenhoudertij omvat 39 miljoen stuks terwijl er circa 490.000 vleeskalveren worden gehouden.

Tabel 1.3 Het aantal dieren in de intensieve veehouderijsector

	1960	1965	1970	1974	1977
Varkens totaal (x 1 miljoen)	2,9	3,7	5,53	6,71	8,28
w.o. slachtvarkens,					
zwaarder dan 20 kg	1,20	1,70	2,91	3,64	4,42
fokvarkens,					
zwaarder dan 50 kg	0,45	0,57	0,73	0,85	1,02
Leghennen, ouder dan					
3 maanden (x 1 miljoen)	17,5	16,3	17,8	18,0	21,0
Slachtkuikens (x 1 miljoen)	4,5	19,5	33,1	36,9	38,9
Vleeskalveren (x 1000)	78	180	430	442	494

Bron: Landbouwtelling CBS.

Conclusies

- De Nederlandse intensieve veehouderij maakt deel uit van een productiesector die sterk in het noordwestelijke deel van Europa is geconcentreerd. Het aandeel van de varkens- vleeskalveren- en slachtkuikenhouderij in de EG-veestapel is veel groter dan het aandeel van de cultuurgrond en van de bevolking. Sinds 1960 is het Nederlandse aandeel in de intensieve veehouderij van de EG sterk toegenomen en omvat circa 10% van het totaal in de Europese Gemeenschap.

- In de direct bij de intensieve veehouderij betrokken bedrijfstakken (mengvoederindustrie, landbouw, slachterijen) waren in 1976 circa 70.000 personen werkzaam; daarnaast is de werkgelegenheid van nog een belangrijk aantal personen afhankelijk van de intensieve veehouderijsector.

- Circa 50% van de produktie van de intensieve veehouderij wordt geëxporteerd. Rekening houdend met de belangrijke invoer van grondstoffen voor de mengvoerbereiding levert de intensieve veehouderij een exportoverschot van meer dan 2 miljard gulden.

- De groei van de intensieve veehouderij heeft een belangrijke bijdrage geleverd tot de toeneming van de landbouwproduktie. Het aandeel in de toegevoegde waarde van de landbouw- en tuinbouwbedrijven bedraagt circa 14% en is sinds 1960 verdubbeld.

2. Regionale concentratie

Aan de hand van de ontwikkeling sinds 1960 van het aantal dieren in de Nederlandse intensieve veehouderijsector zal worden nagegaan in welke mate deze sector zich in bepaalde gebieden heeft geconcentreerd. In aansluiting daarop worden met behulp van regionale cijfers verschillen in bezettingsgraad nagegaan. Van de concentratiegebieden met veel intensieve veehouderij worden tenslotte enkele algemene kenmerken vermeld.

2.1 De verdeling van de produktie over de provincies

De intensieve veehouderij is overwegend geconcentreerd in het zuiden en oosten van Nederland. In 1976 had 45% van de produktie - in sbe gemeten - plaats in Noord-Brabant en Limburg en 39% in Gelderland en Overijssel. Het noorden en het westen van het land hebben een klein aandeel van de intensieve veehouderij- produktie met respectievelijk 6% en 10% van het totaal.

De regionale verdeling van de intensieve veehouderij steekt dan ook sterk af bij die van de verdeling van de totale produktie van land- en tuinbouw. In Gelderland, Noord-Brabant en Limburg is het aandeel van de intensieve veehouderij bijna tweemaal zo groot als het aandeel van de desbetreffende provincies in de totale produktie. Nog groter zijn de verschillen met de verdeling van de cultuurgrond.

Tabel 2.1 De verdeling van de intensieve veehouderijproduktie in 1976

Gebied	Aandeel van cultuurgrond	Totale produktie van land- en tuinbouw	Intensieve veehouderij
Noorden	28,3	18,0	6,2
Overijssel	10,2	8,7	12,1
Gelderland	12,8	13,7	26,5
Noord-Brabant	13,7	16,2	31,9
Limburg	5,6	7,3	13,2
Westen	<u>29,4</u>	<u>36,0</u>	<u>10,0</u>
Nederland	100	100	100

Per diersoort zijn er eveneens verschillen ten aanzien van de regionale verdeling. De varkenshouderij is bijvoorbeeld in het noorden van het land van relatief weinig betekenis maar neemt in Overijssel een groot aandeel van de totale intensieve veehouderij-

Tabel 2.2 De verdeling (procentueel) van de intensieve veehouderijproductie (in sbe) per provincie in 1976

Gebied	Varkens- houderij	Vleeskalveren- houderij	Leghennen- houderij	Slachtkuiken- houderij	Overige productie- richtingen	Totaal
Noorden	55	12	19	13	1	100
Overijssel	81	3	11	6	-	100
Gelderland	69	13	14	3	1	100
Noord-Brabant	76	5	13	5	1	100
Limburg	67	2	21	7	4	100
Westen	73	7	15	4	1	100
Nederland	72	7	15	5	1	100

Tabel 2.3 Het aandeel van de intensieve veehouderij in de produktie van de land- en tuinbouwbedrijven in 1976

Gebied	Totaalaantal sbe (x 1000)	waarvan (in %)		
		Rundvee- houderij	Intensieve veehouderij	Tuinbouw
Noorden	3642	65,1	4,4	25,6
Overijssel	1757	73,4	18,0	6,6
Gelderland	2765	52,5	24,9	5,6
Noord-Brabant	3269	42,0	25,4	12,1
Limburg	1469	25,7	23,4	15,0
Westen	7284	26,3	3,6	18,6
Nederland	20186	43,5	12,9	15,7
				27,9

produktie in.

De vleeskalveren treft men voor bijna de helft aan in Gelderland en voor bijna een kwart in Noord-Brabant. Ook het Noorden heeft een groot aantal vleeskalveren. In 1976 werd 10% van de kalveren in het Noorden gemest.

De leghennenhouderij is vrijwel beperkt tot Gelderland, Noord-Brabant en Limburg. De slachtkuikens komen vooral voor in het zuiden van het land en zijn in het noorden van het land ongeveer even sterk vertegenwoordigd als in Gelderland en Overijssel. De andere produktierichtingen, zoals eenden en kalkoenen zijn eveneens sterk regionaal beperkt. Eenden worden voornamelijk in Gelderland en kalkoenen voornamelijk in Limburg en in Noord-Brabant gehouden.

Tussen de gebieden verschilt de samenstelling van de intensieve veehouderijproduktie. Weliswaar is de varkenshouderij in alle gebieden veruit de belangrijkste produktierichting maar in het noorden van het land zijn de pluimveehouderij en de vleeskalverenhouderij eveneens van groot belang.

In Overijssel zijn de andere produktierichtingen naast de varkenshouderij daarentegen van weinig betekenis. In Gelderland omvat de intensieve veehouderijproduktie naast de varkenshouderij voornamelijk vleeskalverenhouderij en leghennenhouderij. In Limburg heeft de pluimveehouderij een belangrijk produktieaandeel.

De procentuele verdeling van de intensieve veehouderijproduktie is weergegeven in tabel 2.2

2.2 De verschillen in regionale ontwikkeling

Van de produktie van de land- en tuinbouwbedrijven wordt zowel in Gelderland als in Noord-Brabant circa 25% geleverd door de intensieve veehouderijsector. In Limburg bedraagt het aandeel van de intensieve veehouderijsector 23% van de totale produktie. In Overijssel omvat deze circa 18% en in Utrecht 15%. In vergelijking met de oostelijke en zuidelijke provincies is de intensieve veehouderijsector in zowel het noorden als het westen van het land van een veel bescheidener betekenis. De intensieve veehouderij heeft in deze gebieden een produktieaandeel van circa 4%.

Zie voor het aandeel van de intensieve veehouderij in de produktie van de land- en tuinbouwbedrijven tabel 2.3

De verschillende gebieden hebben een sterk uiteenlopende groei vertoond als gevolg waarvan de concentratie op de zandgronden versterkt is. Vooral in Noord-Brabant is in de zestiger jaren een groei geweest van de intensieve veehouderijproduktie. Deze groei zette zich zelfs voort in de zeventiger jaren, toen in andere gebieden de produktie slechts weinig meer toenam.

In de afgelopen jaren heeft de groei van de intensieve veehouderij het tempo van de zestiger jaren teruggekregen. Opvallend

Tabel 2.4 Verschillen in groei van de intensieve veehouderijproductie sinds 1960

Gebied	Aandeel		Gemiddelde jaarlijkse toename in %			
	in 1960	in 1976	1960 - 1965	1965 - 1970	1970 - 1976	1976 - 1977
Noorden	9	6	4,1	7,4	1,3	8,4
Overijssel	14	12	8,1	7,6	2,4	11,0
Gelderland	26	26	9,0	8,9	3,1	9,4
Noord-Brabant	22	32	8,0	15,3	5,4	7,6
Limburg	13	13	8,2	11,2	2,8	4
Westen	16	10	4,6	6,3	0,4	6,2
Nederland	100	100	7,4	11,1	3,2	7,9

daarbij is dat recentelijk ook in het Westen en Noorden een sterke toename van de intensieve veehouderij plaatsheeft; in 1976/1977 was er een groei van ruim 8%. Zie tabel 2.4

De gebieden met veel intensieve veehouderij

Om de afhankelijkheid van de landbouwbedrijven van de intensieve veehouderij aan te geven, is per gemeente het gemiddeld aantal sbe voor de intensieve veehouderij per ha cultuurground bepaald. Dit verhoudingsgetal verschilt sterk per gemeente. In circa 20% van de gemeenten komt meer dan 2 sbe per ha voor de intensieve veehouderij voor. In een gering aantal gemeenten is de dichtheid zelfs meer dan 5 sbe per ha.

De gemeenten met ten minste 2 sbe voor intensieve veehouderij vormen vrijwel aaneengesloten gebieden in Zuidelijk Overijssel, Oostelijk Gelderland en Westelijk Gelderland met enkele aangrenzende gemeenten in Utrecht. Verder is er een groot gebied dat het zuidelijk deel van Noord-Brabant omvat en zich uitstrekt over het oostelijk deel van deze provincie en ook over Noord Limburg. De gebieden met minstens 2 sbe per ha voor de intensieve veehouderij zijn aangegeven op bijgaande kaart 2, blz. 22.

Tabel 2.5 Verdeling van de gemeenten met veel intensieve veehouderij in 1976

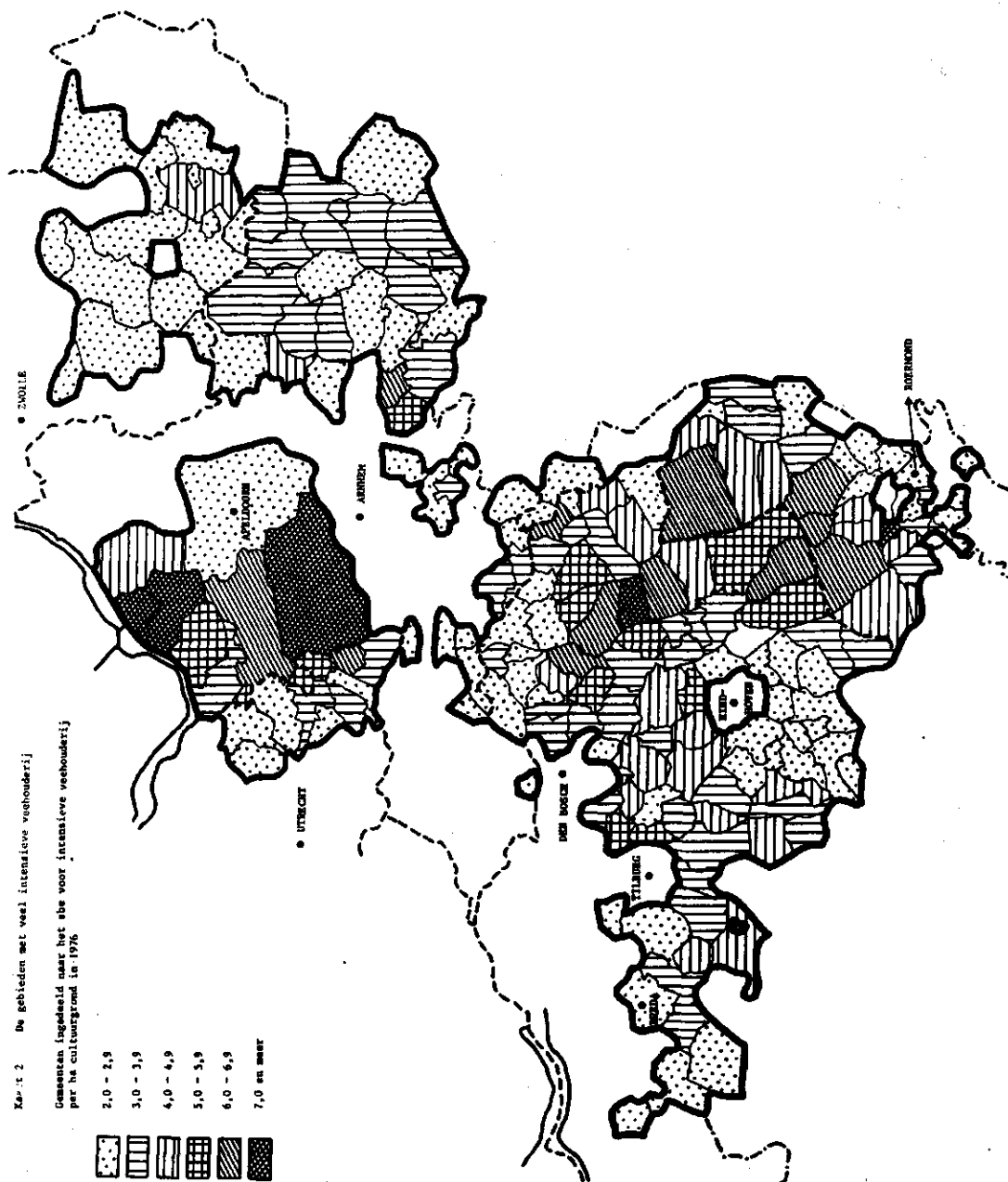
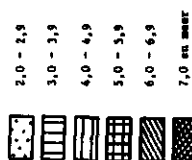
Sbe/ha	Aantal gemeenten gelegen in:					Totaal
	Overijssel	Gelderland	Utrecht	N-Brabant	Limburg	
2 - 3	15	21	6	33	14	89
3 - 4		10	2	25	6	43
4 - 5	1	2		13	9	25
5 e.m.		9	2	16	5	32
Totaal-aantal	16	42	10	87	34	189

Zoals uit kaart 2 blijkt, worden de gemeenten in Overijssel en Oostelijk Gelderland overwegend gekarakteriseerd door een bezetting van minder dan 3 sbe per ha voor de intensieve veehouderij. Op de Veluwe, in Noord-Brabant en in Limburg komen gebieden met een zeer dichte bezetting voor.

De gebieden met veel intensieve veehouderij behoren volgens de indeling in landbouwgebieden vrijwel geheel tot de zandgronden. Enkele gemeenten in Gelderland liggen in het rivierkleigebied.

Naast de intensieve veehouderij, die gemiddeld 20 á 25% van de inkomensbijdrage levert, komt in genoemde gebieden veel rundveehouderij voor. De cultuurground wordt overwegend voor grasland gebruikt en op 23% van de oppervlakte worden akkerbouwgewassen geteeld. Vooral in Noord-Limburg wordt veel akkerbouw bedreven.

Kaart 2 De gebieden met veel intensieve veehouderij
 Gemeenten ingedeeld naar het a/e voor intensieve veehouderij
 per ha cultuurground in 1976

De gebieden worden gekenmerkt door een veelal ongunstige verkaveling: volgens de Landbouw Verkenningen 1) is er een groot deel (60% of meer) van de oppervlakte gelegen op bedrijven met meer dan 2,5 kavel; de topografische percelen zijn er klein en men heeft veelal de grond op meer dan 1000 m van de gebouwen liggen.

De bedrijven in de gebieden met veel intensieve veehouderij beschikken over een kleinere oppervlakte dan die in het andere deel van de desbetreffende provincie. Naar aantal sbe bepaald zijn de bedrijven evenwel groter of ongeveer even groot.

Tabel 2.6 Kenmerken van de landbouw in gemeenten met veel intensieve veehouderij in 1976

	Gemeenten gelegen in:					
	Over- ijssel	Gelder- land	Utrecht	Noord- brabant	Lim- burg	To- taal
Grondgebruik (ha)	65000	157000	15000	194000	68000	498000
% grasland	87	81	89	70	46	73
% bouwland	13	17	10	26	41	23
Gemiddelde:						
bedrijfsoppervlakte *)	11,5	10,0	11,0	11,7	9,4	10,9
bedrijfsomvang sbe *)	118	124	134	160	155	142
gve/ha cultuurgrond *)	2,64	2,49	2,74	2,33	1,55	2,33

*) Alleen hoofdberoepsbedrijven.

De gunstige bedrijfsomvangstructuur wordt mede bepaald door een vrij hoge rundveebezetting. Alleen in Limburg wordt een geringe veedichtheid aangetroffen, hetgeen verband houdt met het telen van akkerbouwgewassen op bijna de helft van de oppervlakte cultuurgrond.

Conclusies

- Vrijwel de gehele intensieve veehouderijsector is geconcentreerd op de Oostelijke en Zuidelijke Zandgronden; op een vierde deel van de Nederlandse oppervlakte wordt 70% van de intensieve veehouderij voortgebracht.
- In de gebieden met veel intensieve veehouderij wordt 20 á 25% van het inkomen op de landbouwbedrijven ontleend aan deze sector.

1) Uitgave van het Ministerie van Landbouw, Den Haag, april 1977.

- Door een sterke groei in de zestiger jaren is de concentratie in de periode 1960 - 1976 belangrijk versterkt. Het aandeel van het Westen en het Noorden in de totale intensieve veehouderijproductie is belangrijk verminderd. Eerst in de afgelopen jaren is de intensieve veehouderij er weer in belangrijke mate gegroeid.
- De gebieden met veel intensieve veehouderij behoren overwegend tot de Zandgronden. Landbouwkundig gaat het hierbij om minder gunstige gebieden: de verkaveling laat er te wensen over terwijl ook de gemiddelde bedrijfsoppervlakte geringer is dan in overige gebieden.
- De bedrijfsomvang van de hoofdberoepsbedrijven is in de gebieden met veel intensieve veehouderij veelal groter dan in de overige gebieden, hetgeen samenhangt met de hoge rundveebezetting die naast de intensieve veehouderij voorkomt.

3. De bedrijven met intensieve veehouderij

Naast de ontwikkeling van het aantal bedrijven met de verschillende diersoorten worden ten behoeve van de verdere ontwikkeling van het aantal bedrijven in de intensieve veehouderij enkele kenmerken van de bedrijven en bedrijfshoofden nagegaan. Dit betreft onder meer de bedrijfsomvang, de leeftijd en het hoofd- of nevenberoep van het bedrijfshoofd. Tevens zal worden nagegaan welk deel van de intensieve veehouderijsector op bedrijven met genoemde kenmerken voorkomt.

3.1 De ontwikkeling van het aantal bedrijven

Van de bedrijven vanaf 10 sbe, die in 1976 bij de Landbouwtelling werden geregistreerd, had 27% minstens 10 sbe intensieve veehouderij. Dit zijn voornamelijk bedrijven met varkenshouderij. Voor een deel gaat het alleen om varkensfokkerij of -mesterij en op circa 20% van de bedrijven met varkens worden zowel mest- als fokvarkens gehouden. Minder groot is het aantal bedrijven met leghennen, slachtkuikens en vleeskalveren. Op een gering aantal bedrijven komen slachteenden en kalkoenen voor. Op een deel van de bedrijven komen meerdere diersoorten voor.

Tabel 3.1 Het aantal bedrijven met intensieve veehouderij

	1960 1)	1971 2)	1976 2)	Gem.verand. 3)
Met varkens	145500	71560 1)	52550 1)	- 6
Waarvan met :				
Fokvarkens boven 50 kg	82800	28900	22400	- 5
Slachtvarkens boven 20 kg	96300	33500	22500	- 8
Leghennen	199200	15600	7200	- 13
Slachtkuikens	5900	2600	2300	- 2
Vleeskalveren		4600	3300	- 7
Totaal met intensieve veehouderij		50030	43700	- 2,7
Totaalaantal land- en tuinbouwbedrijven	300700	178600	158600	- 2,4

1) Geregistreerden volgens de Landbouwtelling in 1960 en idem in 1971 en 1976 met varkens.

2) In 1971 en 1976 alleen de bedrijven met een bedrijfsomvang van minstens 10 sbe waarop ten minste 10 sbe intensieve veehouderij.

3) Gemiddelde verandering in % per jaar 1971 - 1976.

Het aantal bedrijven met intensieve veehouderij vermindert evenals het totaal aantal geregistreerden. In de periode 1971 - 1976 was het aantal bedrijven met minstens 10 sbe intensieve veehouderij met 2,7% per jaar afgenomen terwijl de vermindering van het totaal aantal geregisteerden terzelfdertijd gemiddeld 2,4% per jaar bedroeg.

Het sterkst verminderde het aantal bedrijven met leghennenhouderij; jaarlijks nam dit aantal zelfs met 13% af. Ook het aantal bedrijven met varkens en met vleeskalveren liep snel terug.

3.2 De bedrijfsomvang in sbe

De bedrijven met intensieve veehouderij lopen sterk uiteen in omvang. Naast een groot aantal bedrijven waarvan de produktie-omvang te klein is om een voldoende bestaansbasis te bieden aan een arbeidskracht - 52% van de bedrijven met minstens 10 sbe intensieve veehouderij had in 1976 een produktieomvang van minder dan 120 sbe - is er een gering aantal grote bedrijven.

In hetzelfde jaar was 8% van de bedrijven met intensieve veehouderij groter dan 250 sbe.

Veel kleine bedrijven treft men aan in de vleeskalveren- en slachtkuikenhouderij. Van de bedrijven waarop deze produktierichtingen een plaats innemen is respectievelijk 62% en 54% kleiner dan 120 sbe. Van de bedrijven met varkenshouderij zijn er relatief veel middelgroot met een omvang van 120 - 250 sbe.

Tabel 3.2 De bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar bedrijfsomvang in sbe (%) in 1976

Bedrijven met	Omvang in sbe					To- taal	Aan- tal	Gem. omvang
	10- 60	60- 120	120- 180	180- 250	250 e.m.			
Fokvarkens	15	31	30	16	8	100	22350	140
Slachtvarkens	20	31	26	15	8	100	22510	132
Leghennen	20	33	25	13	9	100	7210	144
Slachtkuikens	26	28	24	14	8	100	2270	127
Vleeskalveren	28	34	23	10	5	100	3310	92
Alle bedrijven								
in 1976	21	31	26	14	8	100	43700	131
in 1971	24	45	23	6	2	100	50030	101

De bedrijven met intensieve veehouderij in Noord-Brabant en Limburg zijn iets groter dan in Gelderland en in de noordelijke provincies. In Gelderland is 60% van de bedrijven met intensieve veehouderij kleiner dan 120 sbe terwijl er slechts een gering aantal grote bedrijven is.

In Noord-Brabant en in Limburg is circa 45% van de bedrijven met intensieve veehouderij kleiner dan 120 sbe en komen naast relatief veel middelgrote bedrijven ook meer grote bedrijven voor (10% is groter dan 250 sbe).

De vermindering van het aantal bedrijven met intensieve veehouderij was het sterkst in het noorden van het land; de jaarlijkse vermindering was daar zelfs twee maal zo groot als de landelijke vermindering. In Limburg was er eveneens een grote daling van het aantal bedrijven met intensieve veehouderij. Behalve in Gelderland waar het aantal bedrijven met intensieve veehouderij slechts weinig afnam, was in alle provincies de teruggang van het aantal bedrijven met intensieve veehouderij belangrijk groter dan de vermindering van het totaal aantal bedrijven.

De sterke vermindering van het aantal bedrijven met intensieve veehouderij in het Noorden betrof vooral bedrijven met varkenshouderij. Ook in Limburg was een sterke vermindering van het aantal varkenshouderij. In alle provincies, behalve Noord-Brabant en Gelderland, liep het aantal bedrijven met vleeskalveren sterk terug (gemiddeld met 9 à 12% per jaar).

Tabel 3.3 De ontwikkeling van het aantal bedrijven in de periode 1971 - 1976

Van de bedrijven met:	Gemiddelde verandering in % per jaar						
	Noord- den	Over- ijssel	Gelder- land	Noord- Brabant	Lim- burg	Wes- ten	Neder- land
Fokvarkens	- 9	- 5	- 5	- 4	- 5	- 5	- 5
Slachtvarkens	-15	- 7	- 6	- 8	-11	- 8	- 8
Leghennen	-18	-18	-13	-14	-12	-14	-13
Slachtkuikens	+ 1	- 1	- 4	- 3	- 4	- 3	- 2
Vleeskalveren	- 9	-10	- 5	- 4	-12	-10	- 7
Alle bedrijven met intensieve veeh.	- 5,6	- 2,3	- 2,0	- 2,3	- 3,9	- 2,8	- 2,7
Van totaal aantal bedrijven	- 3,0	- 1,9	- 2,2	- 1,8	- 2,8	- 2,4	- 2,4

Per saldo is het aandeel van de bedrijven met intensieve veehouderij binnen het totaal aantal bedrijven slechts weinig veranderd. Zowel in Noord-Brabant als in Gelderland had 44 à 45% van de bedrijven in 1971 en 1976 intensieve veehouderij. In Limburg en Overijssel was op 37 à 38% van de bedrijven deze produktierichting aanwezig. In het westen en noorden van het land komt op respectievelijk 12 en 10% van de bedrijven intensieve veehouderij voor.

Uit de vergelijking van de registratienummers van de bedrijven in de jaren 1975 en 1976 kan worden opgemaakt dat 3257 bedrijven in de periode mei 1975 tot mei 1976 de intensieve veehouderij

Tabel 3.4 De ontwikkeling van het aantal bedrijven met intensieve veehouderij in de periode mei 1975 tot mei 1976

In 1976	In 1975				In 1976	
	melkvee 1) geen int. veeh. 2)	melkvee en int. veeh.	geen melk- vee, wel int. veeh.	overige be- drijven	nieuwe be- drijven	totaal
Melkvee, geen intensieve veehouderij	52125	2129	38	826	545	55663
Melkvee en intensieve veehouderij	1927	22730	266	29	82	25034
Geen melkvee, wel intensieve veehouderij	147	1211	15129	638	790	17915
Overige bedrijven	3597	177	913	52544	2772	60003
Verdwenen	1660	145	1005	5358		
Totaal in 1976					4189	158615
Totaal in 1975	59456	26392	17351	59395		162594

1) 3 en meer melk- of kalfkoeien.

2) 10 sbe of minder intensieve veehouderij.

hebben beëindigd. Terzelfdertijd verdwenen 1150 bedrijven die in mei 1975 intensieve veehouderij hadden uit de registratie. Deze bedrijven zijn verdwenen ofwel kleiner dan 10 sbe geworden. Op het totaal aantal in 1975 aanwezige bedrijven was dit 10%.

Daartegenover stond het beginnen met intensieve veehouderij op 2741 bedrijven die in 1975 reeds aanwezig waren en er ontstonden 872 nieuwe bedrijven met intensieve veehouderij in de periode 1975 - 1976. Per saldo is het aantal bedrijven in genoemde periode met 800 verminderd.

Zoals uit tabel 3.4 (blz. 28) blijkt, was het verdwijnen van de bedrijven voornamelijk beperkt tot bedrijven die uitsluitend intensieve veehouderij hadden. Voorts blijkt een belangrijke vermindering bij de bedrijven die zowel melkvee als intensieve veehouderij hadden. Het aantal bedrijven met intensieve veehouderij nam anderzijds weer toe doordat bedrijven met melkvee zich op de intensieve veehouderij gingen toeleggen. Circa een kwart van de bedrijven die met intensieve veehouderij begonnen waren, behoorde tot een bedrijfstype waarop geen melkvee noch intensieve veehouderij voorkwam.

De nieuwe vestigingen

Uit het onderzoek naar de bedrijfsmutaties 1975 - 1976 bleek dat 38% van de circa 4200 "nieuwe" bedrijven echte nieuw-gevestigde bedrijven waren. De overigen waren reeds bestaande bedrijfsvestigingen die door vergroting boven de 10 sbe (telgrens) kwamen en 10% is ontstaan door splitsing van bestaande bedrijven.

Indien dezelfde verhouding zou gelden voor de bedrijven met intensieve veehouderij zouden er in de periode 1975 - 1976 circa 330 nieuwe bedrijven gesticht zijn. Zoals uit tabel 3.4 blijkt, hadden bijna alle nieuwe bedrijven (790) uitsluitend intensieve veehouderij en geen melkveehouderij. Het betrof bedrijven met een gemiddelde omvang van 90 sbe. In dit gemiddelde zijn zowel de nieuw-gestichte bedrijven als de bedrijven die de 10 sbe-grens overschreden opgenomen.

Vermoedelijk is er een aanzienlijke spreiding in bedrijfsomvang, waarbij de nieuw-gevestigden een veelal grotere omvang zullen hebben. Uit het eerder genoemde mutatie-onderzoek blijkt dat 146 nieuw-gestichte intensieve veehouderijbedrijven als hoofdberoepsbedrijf werden uitgeoefend en 166 als nevenbedrijf.

De relatief grote omvang van de nieuwe vestigingen wordt bevestigd door de ingediende bouw aanvragen. In 1977 werden in Overijssel 43 aanvragen voor nieuw te vestigen bedrijven in de varkenshouderij positief beoordeeld door de Gewestelijke Raad van het Landbouwschap. De aanvragen voor de varkensfokkerij hadden betrekking op bedrijven met gemiddeld 100 fokzeugen (160 sbe) en de aanvragen voor de mesterij omvatte bedrijven met gemiddeld 700 mestvarkens (circa 130 sbe). Eveneens blijkt een belangrijk groter deel (twee derde) van bedrijfshoofden een niet-agrarisch hoofdberoep uit te oefenen.

In Overijssel werd in 1977 een zelfde aantal aanvragen voor de varkenshouderij afgewezen. Dit aantal was in 1976 zelfs twee maal zo groot. De afwijzing had plaats omdat er, volgens de Gerwestelijke Raad van het Landbouwschap, geen sprake was van het vestigen van een agrarisch bedrijf. In Noord-Brabant 1) werd in 1976 ten aanzien van 148 aanvragen ten behoeve van de intensieve veehouderij positief geadviseerd. Deze aanvragen betroffen ook hier meer dan de helft van het totaal aantal aanvragen voor de nieuwe vestigingen in de agrarische sector.

Hoofd- en nevenbedrijven

Het grote aantal kleine bedrijven in de intensieve veehouderijsector hangt samen met de sterke vertegenwoordiging van de nevenbedrijven. In 1976 werd 14% van de bedrijven met meer dan 10 sbe voor de intensieve veehouderij als nevenbedrijf uitgeoefend. Van alle bedrijven, ongeacht de grootte, wordt evenwel een iets groter aandeel als nevenbedrijf uitgeoefend. Vooral in de vleeskalveren- en de slachtkuikenhoudery komen veel nevenbedrijven voor, respectievelijk 24% en 22% van deze bedrijven wordt als nevenbedrijf uitgeoefend.

Van de slachtvarkenshouders heeft 14% het hoofdberoep buiten de landbouw terwijl van de leghennen- en fokvarkenshouders respectievelijk 9% en 11% het hoofdberoep buiten de landbouw heeft.

In het noorden van de land en in Gelderland worden relatief veel (17%) van de bedrijven met intensieve veehouderij als nevenbedrijf uitgeoefend. In Limburg, in Overijssel en in het westen van het land zijn de nevenbedrijven minder sterk vertegenwoordigd. De nevenbedrijven worden beheerd zowel door personen die een niet-agrarisch hoofdberoep uitoefenen als door personen die reeds rustend zijn en bijgevolg niet meer als landbouwer bij de Landbouwtelling worden geregistreerd.

De leeftijd van de bedrijfshoofden

Voor de verdere ontwikkeling van het aantal bedrijven met intensieve veehouderij vormt de huidige leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden een belangrijk uitgangspunt. Daarbij is vooral de opvolgingssituatie van de bedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder van belang.

Van de bedrijfshoofden met het hoofdberoep in de landbouw die intensieve veehouderij hebben, is 58% jonger dan 50 jaar. De bedrijfshoofden met intensieve veehouderij zijn dan ook jonger dan de doorsnee van de land- en tuinbouwers, waarvan 53% jonger is dan 50 jaar. Voorts blijkt 27% van de bedrijfshoofden met intensieve veehouderij jonger te zijn dan 40 jaar en valt 31% in de leeftijdsklasse van 40-50 jaar.

1) Commissie Agrarische Bouwaanvragen.

Het percentage van de oudere boeren op de bedrijven met intensieve veehouderij met een opvolger (42%) is groter dan van het totaal van de bedrijfshoofden in de land- en tuinbouw waarvan slechts 37% een opvolger heeft.

De oudere boeren met intensieve veehouderij zonder opvolger hebben overwegend kleinere bedrijven; 73% van hen heeft een bedrijf dat kleiner is dan 120 sbe. De jongeren hebben veelal grotere bedrijven; 70% van de bedrijfshoofden uit de leeftijdsklasse van 30 - 40 jaar heeft een bedrijf van meer dan 120 sbe.

Van het totaal aantal kleine bedrijven met intensieve veehouderij (tot 120 sbe) behoort 26% toe aan bedrijfshoofden met een niet-agrarisch hoofdberoep. Op 30% van de kleine bedrijven is een ouder bedrijfshoofd dat geen bedrijfsopvolger heeft.

Tabel 3.5 De bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar bedrijfsomvang per leeftijdsklasse in % (1976)

Hoofdberoep	Sbe-klasse						Aantal be- drijven
	10- 60	60- 120	120- 180	180- 250	250 e.m.	to- taal	
Landbouwer							
Leeftijd onbekend 1)	4	10	10	18	58	100	245
tot 30 jaar	9	29	33	20	9	100	2090
30 - 40 jaar	4	26	34	29	12	100	7675
40 - 50 jaar	7	32	35	18	8	100	11710
50 jr. met opvolger	6	26	34	22	12	100	6550
50 jr. zonder opvolger	27	46	19	6	2	100	9230
Nevenberoep landbouwer	77	18	3	1	1	100	6200
Alle bedrijven	21	31	26	14	8	100	43700

1) Dit zijn rechtspersonen.

De oudere boeren met intensieve veehouderij zonder opvolger komen meer voor in de leghennensector dan bijvoorbeeld in de vleeskalverenhouderij. Zo is 52% van de leghennenhouders ouder dan 50 jaar en het merendeel van hen had geen opvolger. Het aantal oudere leghennenhouders zonder opvolger vormt zelfs een derde van het totaal aantal leghennenhouders die het hoofdberoep in de landbouw uitoefenen.

In Overijssel zijn de bedrijfshoofden met intensieve veehouderij ouder dan in de andere provincies. Ruim de helft van de boeren is er ouder dan 50 jaar. Dit is in tegenstelling tot bijvoorbeeld in Noord-Brabant waar slechts 35% van de bedrijfshoofden met hoofdberoep landbouwer 50 jaar of ouder is.

In Overijssel heeft een belangrijk groter deel (62%) van de oudere boeren met intensieve veehouderij een opvolger. In de ove-

rige gebieden ligt het aantal bedrijven met een opvolger op circa 30 - 40% van het totaal aantal met een ouder bedrijfshoofd. De regionale verschillen in opvolgingssituatie op de bedrijven met intensieve veehouderij komen overeen met die van het totaal van de land- en tuinbouwbedrijven 1).

Tabel 3.6 De bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar de leeftijd van het bedrijfshoofd in 1976 (%)

Hoofdberoep landbouwer	Noor- den	Over- ijssel	Gelder- land	Noord- brabant	Lim- burg	Wes- ten	Neder- land
Leeftijd onbekend *)	2	0	1	1	1	1	1
tot 30 jaar	6	4	7	7	6	5	6
30 - 40 jaar	20	17	23	23	22	21	21
40 - 50 jaar	30	29	34	34	32	29	31
50 jr. met opvolger	14	27	12	12	13	20	17
50 jr. zonder opvolger	28	23	23	23	26	24	24
Totaal	100	100	100	100	100	100	100
Aantal hoofdberoeps- bedrijven	2160	6100	10720	9670	3840	5010	37500
Aantal nevenberoeps- bedrijven	460	710	2090	1610	500	830	6200
Totaalaantal bedr.	2620	6810	12810	11280	4340	5840	43700

*) Dit zijn rechtspersonen.

3.3 De verdeling van de produktie over de bedrijven

De talrijke kleine bedrijven met intensieve veehouderij (52% is kleiner dan 120 sbe) brengen slechts 29% van de produktie voort. De bedrijven van 120 - 250 sbe leveren bijna de helft van de produktie van de totale intensieve veehouderijsector en de categorie van 250 sbe en meer heeft een produktieaandeel van 23%.

Hoewel het aandeel van de kleine bedrijven in de periode 1971 - 1976 terugliep van 51% tot 29% komt nog steeds ruim een derde van de slachtvarkens, eenzelfde deel van de slachtkuikens en zelfs 43% van de vleeskalveren op kleine bedrijven voor.

De legpluimveehouderij is daarentegen voor een belangrijk deel geconcentreerd op grote bedrijven: 37% van de leghennen wordt gehouden op bedrijven met meer dan 250 sbe.

1) Zie LEB 1977.

Tabel 3.7 De verdeling van de intensieve veehouderij over de verschillende bedrijfsgrootteklassen in 1976

	Aandeel in % op bedrijven in sbe-klasse					totaal
	10-60	60-120	120-180	180-250	250 e.m.	
Fokvarkens	6	20	29	22	23	100
Slachtvarkens	12	23	27	20	18	100
Leghennen	7	18	29	19	37	100
Slachtkuikens	12	23	26	19	20	100
Vleeskalveren	13	30	29	16	12	100
Totale sector:						
1976	8	21	27	21	23	100
1971	13	38	29	11	9	100

In het noorden en in het westen van het land alsmede in Overijssel en Gelderland is het aandeel van de kleine bedrijven in de intensieve veehouderijproductie belangrijk groter dan in Noord-Brabant en Limburg. In de laatstgenoemde provincies is ruim 20% van de intensieve veehouderij van kleine bedrijven afkomstig, in de overige gebieden is 33 à 37% van de intensieve veehouderij afkomstig van bedrijven van minder dan 120 sbe. In Limburg leveren grote bedrijven van minstens 250 sbe zelfs een derde van de intensieve veehouderijproductie.

De nevenbedrijven hebben een aandeel van 9% van de intensieve veehouderijproductie. Dit aandeel bedraagt zelfs 18% in de vleeskalverenhouderij, 14% in de slachtkuikenhouderij en 12% in de varkensmesterij. Van de fokvarkens en van de legkippen komt een veel kleiner deel op nevenbedrijven voor (respectievelijk 6% en 8%).

Het beperkt aantal hoofdberoepsbedrijven met intensieve veehouderij die niet als persoonlijke onderneming van het bedrijfshoofd gevoerd worden, hebben gezamenlijk 4% van de produktie. Deze bedrijven, die beheerd worden door een onderneming die rechtspersoonlijkheid bezit, komen vooral voor in de leghennenhouderij, in de slachtkuikenhouderij en in de kalkoenenhouderij.

De verdeling van de intensieve veehouderijproductie over de bedrijven met bedrijfshoofden in verschillende leeftijdscategorieën verschilt sterk van de verdeling van het aantal bedrijven over deze categorieën. Zo is het aandeel van de bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder zonder opvolger in de intensieve veehouderijproductie (15%) belangrijk kleiner dan het aandeel van deze groep in het totaalaantal bedrijven met intensieve veehouderij (21%).

In de pluimveehouderij is het aandeel van de ouderen zonder opvolger belangrijk groter dan in de overige sectoren.

Tabel 3.8 De verdeling van de intensieve veehouderij over de leeftijdscategorieën in 1976 (%)

	Hoofdberoep						Neven- be- roep	To- taal
	leeftijd tot	30-	40-	50 j. & ouder		met zonder		
	onbe- kend 1) jaar	30 jaar	40 jaar	50 jaar	opv. opv.			
Fokvarkens	3,2	6,0	23,2	30,0	16,5	15,2	5,9	100
Slachtvarkens	0,2	6,0	24,0	29,0	13,5	13,5	12,0	100
Vleeskalveren	0,2	9,3	24,0	26,0	7,7	13,2	17,6	100
Leghennen	9,0	4,5	18,0	28,2	13,2	19,0	8,0	100
Slachtkuikens	7,3	4,2	18,0	28,0	10,6	17,4	14,0	100
Eenden	-	0,1	8,1	37,9	29,3	18,9	5,5	100
Kalkoenen	12,2	1,9	23,3	19,2	5,1	28,2	10,0	100
Totale intensieve veehouderij in sbe	4	6	23	29	14	15	9	100
Bedrijven	-	5	18	27	15	21	14	100

1) Dit zijn rechtspersonen.

Voor de verdere ontwikkeling van de intensieve veehouderij-sector is van belang in hoeverre de produktie reeds plaatsheeft op bedrijven die gecontinueerd zullen worden. Naast de opvolgingssituatie op de bedrijven van ouderen is hierbij tevens de totale bedrijfsomvang van belang.

Van de intensieve veehouderijproduktie op bedrijven van 120 sbe en meer - 71% van de totale produktie - is slechts een klein deel afkomstig van nevenbedrijven en is een eveneens klein gedeelte (7%) afkomstig van bedrijven van oudere land- en tuinbouwers zonder opvolger.

Op de kleinere bedrijven - tot 120 sbe - doet zich een geheel andere verhouding voor. Hier verzorgen nevenbedrijven samen met de bedrijven van de ouderen zonder opvolger de helft van de totale intensieve veehouderijproduktie.

Vooral van de varkensmesterij, de vleeskalverenhoudery en de slachtkuikenhoudery komt een belangrijk deel voor op kleinere bedrijven van oudere boeren zonder opvolger en op nevenbedrijven.

In Noord-Brabant en in Limburg komt bijna 70% van de intensieve veehouderijproduktie voor op landbouwbedrijven van ten minste 120 sbe met een bedrijfshoofd dat jonger is dan 50 jaar of dat een opvolger heeft. In Overijssel en Gelderland is daarentegen een aanzienlijk deel van de intensieve veehouderijproduktie afkomstig van kleine bedrijven met oudere bedrijfshoofden zonder opvolger.

Tabel 3.9 De verdeling (%) van de intensieve veehouderijproductie naar omvang van de bedrijven en naar leeftijds-categorieën in 1976

Bedrijfsomvang	10 - 120 sbe			120 sbe en meer			To- taal
	met bedrijfshoofd			met bedrijfshoofd			
	tot 50 jaar en met op- volger	50 jaar en ouder zonder opvolger	ne- ven- be- roep	tot 50 jaar en met op- volger	50 jaar en ouder zonder opvolger	ne- ven- be- roep	
Fokvarkens	13	8	4	66	7	2	100
Slachtvarkens	17	8	10	56	5	2	100
Leghennen	11	8	6	63	11	2	100
Slachtkuikens	14	9	12	55	8	2	100
Vleeskalveren	22	9	13	46	4	4	100
Totale inten- sieve veehou- derijproductie	14	8	7	62	7	2	100

Conclusies

- Het aantal bedrijven met intensieve veehouderij neemt sterk af; vooral doordat vele bedrijven de intensieve veehouderij afstoten, maar ook door beëindiging van de bedrijven als geheel.
- Een groot aantal bedrijven met intensieve veehouderij (52%) heeft een productieomvang die te klein is om een bestaansbasis te vormen. Op vrij veel van deze bedrijven heeft het bedrijfshoofd zijn hoofdberoep buiten de land- en tuinbouw en voorts komt op vele kleinere bedrijven een ouder bedrijfshoofd voor dat geen opvolger heeft.
- Bijna 30% van de intensieve veehouderijproductie is afkomstig van de bedrijven die te klein zijn om een bestaansbasis te bieden. De oudere bedrijfshoofden zonder opvolger en de nevenberoepslandbouwers met een kleine bedrijfsomvang (tot 120 sbe) leveren gezamenlijk 15% van de intensieve veehouderijproductie.
- Het aantal grote bedrijven met intensieve veehouderij alsmede hun aandeel in de totale intensieve veehouderijproductie is sterk toegenomen. Vooral in de leghennensector maar ook in de varkensfokkerij hebben de grote bedrijven een aanzienlijk deel van de productie verworven. Ten dele betreft dit bedrijven die een onderdeel vormen van een niet-agrarische onderneming.

4. Specialisatie en bedrijfsoppervlakte

Om aan te geven in hoeverre er in de intensieve veehouderij-sector specialisatie optreedt, worden de bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar bedrijfstype en wordt aangegeven hoe de verdeling van de produktie over de bedrijfstypen verschuift.

De bedrijfsoppervlakteverschillen per bedrijfstype zullen voorts worden nagegaan alsmede de ontwikkeling van de oppervlakte op bedrijven met intensieve veehouderij.

In verband met de verdere ontwikkeling van de specialisatie wordt aandacht gegeven aan de bedrijfsoppervlakteverdeling van de bedrijven per leeftijdsklasse.

4.1 Het bedrijfstype

De bedrijven met minstens 10 sbe intensieve veehouderij zijn op basis van de belangrijkste produktierichting ingedeeld in bedrijfstypen. In 1976 behoorde circa een derde van de bedrijven tot de zogenaamde intensieve veehouderijbedrijven; op deze bedrijven is 60% of meer van de produktieomvang in sbe afkomstig van een of meer produktierichtingen van de intensieve veehouderij. Het betrof vooral varkensbedrijven (21%) en verder waren er pluimveebedrijven (7%) en vleeskalverenbedrijven (4%).

Op het overgrote deel van de bedrijven met intensieve veehouderij wordt rundvee gehouden. Zo had in 1976 circa 36% van de bedrijven met intensieve veehouderij overwegend melkvee en was op 19% van de bedrijven de melkveehouderij van ongeveer gelijke betekenis als de intensieve veehouderij. Op een klein aantal bedrijven (13%) werden meerdere produktierichtingen gecombineerd of was de intensieve veehouderij van ondergeschikte betekenis naast de akkerbouw of de tuinbouw.

Van de bedrijven met vleeskalveren en die met slachtkuikens is circa de helft op deze produktierichting gespecialiseerd. Bij de leghennen- en varkenshouderij is een kwart van de bedrijven gespecialiseerd op de desbetreffende diersoort. De bedrijven met varkenshouderij hebben voor een belangrijk deel melkvee; hetzij overwegend hetzij half om half.

Het aantal gemengde bedrijven neemt snel af; in de periode 1971-1976 was het aantal rundvee/varkensbedrijven teruggelopen van 25% tot 19%. In nog sterkere mate was terzelfdertijd het aantal gespecialiseerde bedrijven toegenomen.

Tabel 4.1 De bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar bedrijfstype 1) in 1976

Bedrijfstype	Procentueel aandeel v/d bedrijven met					Totaalaant. bedrijven	
	fok- var- kens	slacht- varkens	leg- hen- nen	slacht- kuikens	vlees- kalve- ren	in 1976	in 1971
Varkens-	25	25	5	4	2	21	14
Pluimvee-	1	2	24	47	1	7	6
Vleeskalveren-	-	1	1	1	50	4	4
Melkvee-	37	39	33	12	14	36	37
Rundvee/varkens-	25	21	15	5	27	19	25
Gemengde en overige bedrijven	12	12	21	31	6	13	14
Totaal	100	100	100	100	100	100	100

1) Indeling waarbij de genoemde produktierichting ten minste 60% van de produktieomvang in sbe omvat, bij rundvee/varkensbedrijven is elk van de produktierichtingen ten minste 20%.

De gespecialiseerde intensieve veehouderijbedrijven hebben een belangrijk deel van de totale produktie verworven. In 1976 werd ruim de helft van de produktie op gespecialiseerde bedrijven verzorgd. Vooral van de vleeskalveren en van het pluimvee wordt het overgrote deel op gespecialiseerde bedrijven voortgebracht.

Tabel 4.2 De verdeling van de produktierichtingen over de bedrijfstypen in 1976

Bedrijfstype	Procentueel aandeel van dieren					Totale produktie (sbe) int. veeh.	
	fok- var- kens	slacht- varkens	leg- hen- nen	slacht- kuikens	vlees- kalve- ren	1976	1971
Varkens-	46	42	1	3	1	32	22
Pluimvee-	-	1	67	57	1	15	12
Vleeskalveren-	-	-	1	1	69	5	6
Melkvee-	20	25	5	7	5	17	20
Rundvee/varkens-	24	21	3	4	20	18	26
Gemengde en overige bedrijven	10	11	23	28	4	13	14
Totaal	100	100	100	100	100	100	100

De verschuiving bij de bedrijven naar een grotere mate van specialisatie op de intensieve veehouderij tekent zich ook bij de produktie af. Het aandeel in de produktie van de gespecialiseerde intensieve veehouderijbedrijven was in de periode 1971 - 1976 toegenomen van 40% tot 52%. Dit vooral ten koste van de gemengde bedrijven waarop zowel rundvee als varkens werden gehouden. Bij de varkenshouderij nam het aandeel van de gespecialiseerde bedrijven in de produktie toe van 30% in 1971 tot 45% in 1976.

De gespecialiseerde intensieve veehouderijbedrijven zijn veelal kleiner dan de bedrijven waarop naast de intensieve veehouderij een andere produktierichting in overwegende mate aanwezig is. Van de vleeskalverenbedrijven is ruim 70% kleiner dan 120 sbe en van de gespecialiseerde varkens- en pluimveebedrijven is respectievelijk 66% en 62% kleiner dan 120 sbe.

Tabel 4.3 De bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar bedrijfstype en bedrijfsomvang in 1976

Bedrijfstype	Bedrijfsomvang in sbe						Alle bedrijven
	10-60	60-80	120-180	180-250	250 e.m.	toetaal	
Varkens-	43	23	17	10	7	100	8990
Pluimvee-	35	27	16	11	11	100	2990
Vleeskalveren-	42	31	17	7	3	100	1670
Melkvee-	6	35	33	19	7	100	15860
Rundvee/varkens-	20	33	29	13	5	100	8460
Gemengde en overige bedrijven	16	30	26	16	12	100	5730
Alle bedrijven	21	31	26	14	8	100	43700

Het grote aantal kleine bedrijven met een gespecialiseerd karakter houdt verband met het grote aantal nevenbedrijven dat in de intensieve veehouderijsector voor komt. Circa een derde van de gespecialiseerde intensieve veehouderijbedrijven wordt beheerd door iemand die zijn hoofdberoep buiten de landbouw heeft.

Op de gemengde bedrijven met intensieve veehouderij treft men daarentegen slechts weinig (10%) bedrijfshoofden aan die de landbouw als nevenberoep uitoefenen terwijl dit nauwelijks het geval is op de melkveebedrijven met intensieve veehouderij.

Dooreen genomen zijn de bedrijfshoofden met een gespecialiseerd intensief veehouderijbedrijf jonger dan die met een gemengd bedrijf met intensieve veehouderij. Circa een derde van de bedrijfshoofden met varkens- en vleeskalverenbedrijven is jonger dan 40 jaar. Van de ouderen (50 jaar en ouder) met een gespecialiseerd intensief veehouderijbedrijf heeft bovendien slechts een klein aantal een bedrijfsopvolger. Het percentage met opvolger loopt uiteen van 20% van de oudere bedrijfshoofden met een pluimveebedrijf tot circa een derde van de ouderen met een varkensbedrijf.

Op de niet-gespecialiseerde bedrijven van oudere bedrijfs-
hoofden zijn belangrijk meer bedrijfsopvolgers. Dit aantal varieert van 37% op de gemengde bedrijven tot meer dan de helft op de melkveebedrijven.

Tabel 4.4 De bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar leeftijdsopbouw van bedrijfshoofden met hoofdberoep per bedrijfstype in 1976

Bedrijfstype	Hoofdberoep landbouwer							Neven- beroep	Alle be- drijven
	lft. onbe- kend 1)	tot 30 jr.	30- 40 jr.	40- 50 jr.	50 j. met opv.	en o. to geen opv.	taal		
								aantal	
Varkens-	1	9	25	30	10	25	100	3090	8990
Pluimvee-	4	6	19	30	10	31	100	840	2990
Vleeskalveren-	1	13	26	30	6	24	100	620	1670
Melkvee-		5	20	32	22	21	100	280	15860
Rundvee/varkens-		4	19	31	18	27	100	800	8460
Gemengde en overige bedrijven		5	18	31	17	29	100	570	5730
Alle bedrijven	1	6	20	31	17	25	100	6200	43700

1) Dit zijn rechtspersonen.

In het noorden van het land, in Noord-Brabant en in Limburg komen relatief veel gespecialiseerde bedrijven voor. In het Noorden en in Limburg zijn veel gespecialiseerde pluimveebedrijven en in Noord-Brabant veel gespecialiseerde varkensbedrijven. De bedrijven in Overijssel en in het westen van het land hebben overwegend melkveehouderij naast de intensieve veehouderij. In Gelderland zijn naar verhouding veel bedrijven (28%) met rundvee- en varkenshouderij. Opvallend is dat in Limburg op veel bedrijven intensieve veehouderij wordt gecombineerd met hoofdzakelijk akkerbouw.

4.2 De oppervlakte cultuurgrond

De bedrijven met intensieve veehouderij hebben in het algemeen maar weinig cultuurgrond in gebruik. Ruim 30% van de bedrijven beschikt over minder dan 5 ha cultuurgrond waarvan de helft die minder dan 1 ha in gebruik heeft. Bijna een kwart van de bedrijven met intensieve veehouderij heeft 5-10 ha en een zelfde deel heeft 10-15 ha. Slechts weinig bedrijven met intensieve veehouderij hebben een oppervlakte die toereikend is om een gespecialiseerd melkvee- of akkerbouwbedrijf uit te kunnen oefenen. Op bijna een kwart van de bedrijven is de oppervlakte groter dan

15 ha maar slechts 11% heeft een oppervlakte van minstens 20 ha.

In vergelijking met de oppervlakte van alle landbouwbedrijven (van de hoofdbedrijfstypen veehouderij, akkerbouw en gecombineerd) zijn er veel bedrijven met intensieve veehouderij die minder dan 1 ha cultuurgrond hebben. Van het totaal aantal landbouwbedrijven heeft slechts 5% minder dan 1 ha cultuurgrond; van de bedrijven met intensieve veehouderij heeft 14% minder dan 1 ha. De grotere oppervlakteklassen zijn daarentegen weinig vertegenwoordigd bij de bedrijven met intensieve veehouderij. Ruim een kwart van alle landbouwbedrijven is groter dan 20 ha, van de bedrijven met intensieve veehouderij is dit slechts 11%.

Tabel 4.5 Procentueel aandeel van de bedrijven met intensieve veehouderij in het totaal aantal bedrijven 1) per oppervlakteklasse in 1976

Gebied	Oppervlakte cultuurgrond (in ha)							Alle bedr.
	geen	tot 1	1-5	5-10	10-15	15-20	20 e.m.	
Noorden	87	80	17	11	11	7	4	10
Overijssel	90	77	26	41	48	42	23	39
Gelderland	94	82	45	51	57	51	33	52
Noord-Brabant	96	93	55	49	57	51	30	52
Limburg	97	96	58	47	52	47	36	52
Westen	73	72	23	10	25	21	10	19
Nederland	89	85	38	39	41	32	14	34

1) Hoofdbedrijfstypen veehouderij, akkerbouw en gecombineerd.

Het aandeel van de landbouwbedrijven dat intensieve veehouderij heeft, verschilt sterk per oppervlakteklasse. Vrijwel alle bedrijven met minder dan 1 ha cultuurgrond hebben meer dan 10 sbe voor de intensieve veehouderij. Circa een derde van de bedrijven met 1-20 ha cultuurgrond heeft intensieve veehouderij en van de bedrijven met meer dan 20 ha heeft nog slechts 14% intensieve veehouderij.

In Gelderland, Noord-Brabant en Limburg heeft ruim de helft van de landbouwbedrijven intensieve veehouderij. In het noorden en het westen van het land komt op 10 tot 20% van de bedrijven intensieve veehouderij voor. In het noorden en westen van het land is het aandeel van de bedrijven met intensieve veehouderij in alle oppervlakteklassen aanmerkelijk lager dan in het Oosten en Zuiden. In laatstgenoemde gebieden heeft zelfs een derde van de bedrijven met meer dan 20 ha meer dan 10 sbe intensieve veehouderij.

Op de bedrijven met weinig cultuurgrond komen eenheden intensieve veehouderij voor van sterk uiteenlopende omvang. Onge-

veer 35 à 40% van deze bedrijven heeft weinig intensieve veehouderij (minder dan 30 sbe) en op bijna een vijfde van de bedrijven met weinig grond omvat de intensieve veehouderijsector meer dan 120 sbe. Veelal zijn de eenheden intensieve veehouderij op bedrijven met veel grond (minstens 15 ha) kleiner. Circa driekwart van de bedrijven van genoemde oppervlakte had minder dan 60 sbe voor intensieve veehouderij.

Tabel 4.6 De bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar de omvang van de bedrijfsoppervlakte en naar omvang van de intensieve veehouderijsector in 1976

Bedrijfsoppervlakte	Aantal sbe intensieve veehouderij per bedrijf				
	10-30	30-60	60-120	120 e.m.	totaal
Geen cultuurgrond	35	25	21	19	100
tot 1 ha	38	26	21	15	100
1 - 5 ha	40	24	21	16	100
5 - 10 ha	44	27	20	9	100
10 - 15 ha	42	31	19	8	100
15 - 20 ha	47	30	17	6	100
20 ha e.m.	44	30	18	8	100
Alle bedrijven	42	28	20	10	100

In combinatie met de bedrijfsoppervlakte blijkt een groot deel van de bedrijven zowel een kleine oppervlakte als een kleine eenheid intensieve veehouderij te hebben. Ruim de helft van de bedrijven met intensieve veehouderij heeft minder dan 15 ha cultuurgrond en tevens minder dan 60 sbe voor de intensieve veehouderij. Anderzijds zijn er slechts weinig bedrijven met een kleine bedrijfsoppervlakte die een eenheid intensieve veehouderij van ten minste 120 sbe hebben.

De gespecialiseerde intensieve veehouderijbedrijven hebben veelal een oppervlakte van minder dan 10 ha. Hierbij vallen vooral de kalverenmesters op, die vrijwel allen minder dan 5 ha cultuurgrond hebben. Van de gemengde bedrijven die varkenshouderij en rundveehouderij hebben, varieert de bedrijfsoppervlakte veelal tussen 5 en 15 ha. De categorie melkveebedrijven waarop intensieve veehouderij voor komt, omvat overwegend bedrijven met meer dan 10 ha cultuurgrond.

Het zijn vooral de bedrijven met slachtpluimvee, slachtkuikens, eenden en kalkoenen, die geen of weinig grond in gebruik hebben. Van de bedrijven waarop varkens of leghennen voor komen, hebben er slechts weinig een kleine oppervlakte en heeft de helft ten minste 10 ha cultuurgrond.

Tabel 4.7 De bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar bedrijfstype en naar oppervlakte cultuurground (%) (1976)

Bedrijfstype	Bedrijfsoppervlakte in ha							totaal
	geen	tot 1	1-5	5-10	10-15	15-20	20 e.m.	
Varkens-	7	13	33	20	8	2	-	100
Pluimvee-	31	19	33	11	4	1	-	100
Vleeskalveren-	34	22	33	8	3	-	-	100
Melkvee-	-	-	3	21	33	24	19	100
Rundvee/varkens-	-	1	17	37	28	10	6	100
Gemengde en overige bedrijven	1	3	20	25	20	12	19	100
Totaal in 1976	8	6	17	23	22	13	11	100
Totaal in 1971	6	5	16	26	25	13	9	100

Het aantal bedrijven met intensieve veehouderij die weinig cultuurground hebben maar ook het aantal met relatief juist veel grond is in de periode 1971 - 1976 toegenomen. Het aandeel van de bedrijven met minder dan 1 ha nam toe van 11% tot 14% en het aandeel met 20 ha en meer nam toe van 9% tot 11%.

Voor een deel van de bedrijven hield deze verschuiving verband met de ontwikkeling van de bedrijfsoppervlakte. Van 27% van de bedrijven met intensieve veehouderij die in de periode 1971 - 1976 hetzelfde registratienummer behielden, veranderde de oppervlakte: 16% van de bedrijven werd vergroot en 11% werd verkleind. Deze veranderingen zijn nagegaan door de oppervlakte-indeling voor beide jaren te vergelijken (zie tabel 4.8).

Tabel 4.8 De bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar ontwikkeling van de bedrijfsoppervlakte in de periode 1971 - 1976 1)

In 1976	Indeling in 1971 (ha)					alle bedrijven
	tot 1	1-5	5-10	10-15	15 e.m.	
tot 1 ha	82	8	1	1	2	10
1 - 5 ha	13	82	10	2	1	17
5 - 10 ha	3	9	74	9	2	24
10 - 15 ha	1	1	13	68	7	23
15 ha e.m.	1	-	2	20	88	26
Totaal	100	100	100	100	100	100

1) Alleen bedrijven met hetzelfde registratienummer die in beide jaren minstens 10 sbe voor de intensieve veehouderij hadden.

De verdeling van de bedrijven over de oppervlakteklassen is verschoven; er zijn iets meer bedrijven met 15 ha terwijl er minder zijn met minder dan 1 ha cultuurgrond. De gemiddelde oppervlakte per bedrijf is in 5 jaar tijd toegenomen van 10,5 ha tot 10,9 ha.

De bedrijfsoppervlakte van de nevenbedrijven met intensieve veehouderij is veelal kleiner dan 5 ha. Verder is er een groot verschil bij de hoofdberoepers tussen de leeftijdscategorieën en maakt het verschil of er een opvolger is. Van de oudere boeren zonder opvolger heeft 31% minder dan 5 ha cultuurgrond terwijl slechts 10% van de overeenkomstige groep met opvolger minder dan genoemde oppervlakte heeft. Van de jongere bedrijfshoofden met intensieve veehouderij heeft eveneens een belangrijk deel een kleinere oppervlakte cultuurgrond; 12% van de boeren van beneden de 30 jaar heeft geen cultuurgrond in gebruik.

Bedrijven die als onderdeel van een niet-agrarische onderneming in de vorm van een rechtspersoon worden gevormd, hebben merendeels weinig of geen cultuurgrond in gebruik; ruim de helft van deze bedrijven had minder dan 5 ha cultuurgrond.

Tabel 4.9 De bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar beroep van het bedrijfshoofd en naar het aantal ha cultuurgrond per bedrijf in 1976 (%)

Oppervlakte per bedrijf	<u>Landbouwbedr. met leeftijd bedr.hoofd</u>						Neven- be- drijf	To- taal
	lft. onbe- kend 1)	tot 30 jaar	30- 40 jaar	40- 50 jaar	50 jr. e.o. met opv.	geen opv.		
Geen grond	32	12	5	3	2	6	26	8
tot 5 ha	7	7	4	3	1	5	23	6
1 - 5 ha	23	16	14	13	7	20	37	17
5 - 10 ha	11	18	22	26	21	33	10	23
10 - 15 ha	5	20	25	28	28	21	2	22
15 - 20 ha	4	15	17	15	20	9	1	13
20 ha e.m.	8	12	13	12	21	6	1	11
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

1) Dit zijn rechtspersonen.

In het noorden en het westen van het land heeft een groot aantal bedrijven met intensieve veehouderij weinig of geen grond in gebruik maar zijn er anderzijds veel bedrijven met intensieve veehouderij die minstens 15 ha cultuurgrond hebben. In Overijssel heeft het merendeel van de bedrijven met intensieve veehouderij een oppervlakte van 5 - 15 ha; bedrijven met slechts weinig grond of met een grote oppervlakte komen er nauwelijks voor. Ook in

Gelderland zijn slechts weinig bedrijven met een grotere oppervlakte cultuurgrond waarop tevens intensieve veehouderij voor komt.

Tabel 4.10 De bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar bedrijfsoppervlakte 1976

	Noor- den	Over- ijssel	Gelder- land	Noord- Brabant	Lim- burg	Wes- ten	Neder- land
Geen cul- tuurgrond	17	4	7	7	8	9	8
tot 1 ha	10	3	7	7	7	6	6
1 - 5 ha	16	12	22	17	20	14	17
5 - 10 ha	14	29	28	22	21	16	23
10 - 15 ha	15	27	19	24	19	21	22
15 - 20 ha	11	15	9	14	13	16	13
20 ha e.m.	<u>17</u>	<u>10</u>	<u>8</u>	<u>9</u>	<u>12</u>	<u>18</u>	<u>11</u>
Alle be- drijven	100	100	100	100	100	100	100

4.3 De verdeling van de produktie over de oppervlakteklassen

De verdeling van de totale intensieve veehouderijproduktie over de verschillende oppervlakteklassen komt in sterke mate overeen met de verdeling van de bedrijven met intensieve veehouderij over de oppervlakteklassen. Wel hebben de bedrijven met minder dan 1 ha cultuurgrond een iets groter aandeel in de produktie. De bedrijven met meer dan 15 ha cultuurgrond - die 23% van het totaalaantal bedrijven vormen - leveren ruim 20% van de intensieve veehouderijproduktie. Op de bedrijven met minder dan 1 ha cultuurgrond (14% van het totaal) is 18% van de intensieve veehouderijproduktie geconcentreerd.

De verdeling van het totaalaantal dieren over de bedrijfsoppervlakteklassen geeft evenmin grote verschillen met de verdeling van het aantal bedrijven te zien. Alleen bij de leghennen is het produktieaandeel van de bedrijven met minder dan 1 ha (27%) belangrijk groter dan op grond van het aantal bedrijven (15%) zou kunnen worden verwacht (zie tabel 4.11)

Het produktieaandeel van de bedrijven met weinig cultuurgrond is overwegend afkomstig van de grote eenheden in de intensieve veehouderij. Van de produktie op de bedrijven met minder dan 5 ha heeft circa de helft plaats op bedrijven met eenheden intensieve veehouderij van ten minste 120 sbe. Het produktieaandeel van bedrijven met meer dan 10 ha heeft daarentegen voor slechts een derde betrekking op bedrijven met ten minste 120 sbe. Op bedrijven met laatstgenoemde oppervlakte wordt de intensieve

veehouderijproductie relatief meer in eenheden van minder dan 60 sbe voortgebracht.

De grotere vrijwel grondloze bedrijven - minder dan 1 ha cultuurgrond en meer dan 250 sbe intensieve veehouderij per bedrijf - hebben een aandeel van circa 4% van de totale intensieve veehouderijproductie. De kleinere vrijwel grondloze bedrijven hebben een zelfde produktieaandeel. Het aandeel van de kleine grondloze bedrijven in de produktie is sinds 1971 verminderd. Daarentegen nam vooral het aandeel van de bedrijven met weinig grond en een omvang van meer dan 120 sbe intensieve veehouderij per bedrijf toe (zie tabel 4.12).

In de periode 1971 - 1976 nam het aandeel van de bedrijven met weinig of geen cultuurgrond in de totale intensieve veehouderijproductie iets toe.

Het aandeel van de bedrijven met minder dan 1 ha nam toe van 15% tot 18%. Op grotere bedrijven nam het aandeel in de produktie eveneens toe.

Vergelijking van bedrijven die zowel in 1971 als in 1976 aanwezig waren, laat een sterke groei zien van de intensieve veehouderij op bedrijven met minder dan 10 ha cultuurgrond. Op de bedrijven die in 1971 minder dan 5 ha cultuurgrond hadden, was de intensieve veehouderij zelfs met 30% uitgebreid terwijl op bedrijven met meer dan 15 ha de groei 7% was. Door tussentijdse veranderingen in de bedrijfsoppervlakte is per saldo de omvang van de intensieve veehouderijsector op zowel bedrijven met weinig (tot 5 ha) als met veel grond (20 ha en meer) belangrijk toegenomen.

De omvang van de intensieve veehouderijproductie op bedrijven met 5 - 15 ha nam veel minder toe. Was op de bedrijven in de grootste zowel als in de kleinste oppervlakteklasse het aantal sbe in de periode 1971 - 1976 met circa 40% toegenomen, op bedrijven van de tussengelegen grootte was de produktie slechts 5 à 9% gegroeid. Vermoedelijk houden deze verschillen in ontwikkeling verband met de beëindiging en ontmenging van gemengde bedrijven. Hierop wordt dan gekozen voor melkveehouderij of intensieve veehouderij.

Conclusies

- Op het merendeel van de bedrijven wordt de intensieve veehouderij gecombineerd met rundveehouderij en circa een derde van de bedrijven heeft overwegend intensieve veehouderij. Van de bedrijven met slachtkuikens en vleeskalveren is circa de helft gespecialiseerd terwijl het aantal zogenaamde varkensbedrijven toeneemt door ontmenging van bedrijven met rundvee en varkenshouderij.

- Ruim de helft van de intensieve veehouderijproductie komt van gespecialiseerde bedrijven. Van de varkens bevindt zich bijna

Tabel 4.11 De verdeling van het totaalaantal dieren en van de totale intensieve veehouderijproductie over de bedrijfsoppervlakteklassen in 1976

	Bedrijfsoppervlakte in ha							totaal
	geen	tot 1	1-5	5-10	10-15	15-20	20 e.m.	
Fokvarkens	6	5	16	25	24	12	12	100
Slachtvarkens	8	7	18	22	21	13	11	100
Leghennen	18	9	29	18	12	7	7	100
Slachtkuikens	23	12	25	15	13	5	6	100
Vleeskalveren	21	16	32	17	9	3	2	100
Totale sector (sbe)								
in 1976	11	7	20	22	20	10	10	100
in 1971	9	6	17	25	23	11	9	100
Bedrijven met intensieve veehouderij								
in 1976	8	6	17	23	22	13	11	100
in 1971	6	5	16	26	25	13	9	100

Tabel 4.12 De verdeling van de intensieve veehouderijproductie over de bedrijfsoppervlakteklassen en naar omvang van de eenheden intensieve veehouderij per bedrijf in 1976

Omvang van de intensieve veehouderij-sector per bedrijf	Bedrijfsoppervlakte in ha						totaal
	tot 1	1-5	5-10	10-20	20 e.m.		
10 - 60 sbe	4	5	7	13	4		33
60 - 120 sbe	4	5	7	9	3		28
120 - 250 sbe	6	6	6	6	1		25
250 e.m. sbe	4	4	2	2	2		14
Alle eenheden	18	20	22	30	10		180

de helft op gespecialiseerde bedrijven en van de overige diersoorten circa twee derde.

- De oppervlakte cultuurgrond van de bedrijven met intensieve veehouderij is veelal kleiner dan 20 ha. De gespecialiseerde bedrijven hebben deels geen cultuurgrond of een oppervlakte die kleiner is dan 5 ha, de gemengde bedrijven hebben veelal een oppervlakte van 5 - 15 ha en van de melkveebedrijven heeft het merendeel 15 ha of meer.

- Door de specialisatie neemt het aantal bedrijven zonder grond toe. Naast nevenlandbouwers treft men hieronder ook jongere boeren aan en niet-persoonlijke ondernemingen. De omvang van de intensieve veehouderijsector op bedrijven zonder grond of met weinig grond loopt per bedrijf dan ook sterk uiteen.

- Het aandeel van de intensieve veehouderij op de grondloze bedrijven en op bedrijven met weinig grond neemt toe: in 1976 kwam circa 38% van de sector voor op de bedrijven met een oppervlakte tot 5 ha. Vleeskalveren, leghennen en slachtkuikens worden merendeels op bedrijven zonder of met weinig grond gehouden. Varkens komen meer gespreid over de oppervlakteklassen voor.

5. De omvang van de eenheden en de schaalvergroting

De vermindering van het aantal bedrijven met intensieve veehouderij houdt voor een belangrijk deel verband met het verdwijnen van kleine bedrijven met intensieve veehouderij en van kleine eenheden in de intensieve veehouderij. Per bedrijfsgrootteklasse wordt daartoe de omvang van de intensieve veehouderijsector nagegaan. Voor de ontwikkelingen van de intensieve veehouderijsector als geheel is naast de vermindering van het aantal kleine eenheden ook de vorming van grote eenheden van belang. Om na te gaan in hoeverre schaalvoordelen kunnen worden verkregen, wordt de groei van de veestapels voor de periode 1971 - 1976 nagegaan, waarbij rekening wordt gehouden met de terzelfdertijd opgetreden verhoging van de normen voor het verkrijgen van de schaalvoordelen.

5.1 De omvang van de intensieve veehouderij per bedrijf

De intensieve veehouderij is op zich zelf op bijna 90% van de bedrijven ontoereikend als enige bestaansbasis. Voor uitoefening van een gespecialiseerd hoofdberoepsbedrijf is een productieomvang van circa 120 sbe vereist. Op het merendeel van de bedrijven is de omvang van de intensieve veehouderij zelfs minder dan 60 sbe, waaronder op een zeer belangrijk deel (41%) slechts 10 - 30 sbe.

Tabel 5.1 De bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar bedrijfssomvang in sbe en naar omvang van de intensieve veehouderij per bedrijf in 1976 (%)

Omvang van de intens. veeh. per bedrijf	Bedrijfssomvang in sbe					1976	1971
	10-60	60-120	120-180	180-250	250 e.m.	totaal	totaal
10 - 30 sbe	72	48	32	21	12	41	53
30 - 60 sbe	28	29	30	26	17	28	29
60 - 90 sbe	-	17	16	17	13	13	10
90 - 120 sbe	-	6	10	10	9	7	4
120 e.m. sbe	-	-	12	26	48	11	4
Totaal	100	100	100	100	100	100	100
Aantal be- drijven	9140	13440	11540	6290	3290	43700	50030
Gemiddelde omvang in sbe:							
Totaal bedrijf	36	90	147	207	358	131	101
Intens. veeh.	23	39	58	83	177	58	41

De kleine eenheden intensieve veehouderij komen merendeels op kleine bedrijven voor. Van de bedrijven met een bedrijfsomvang van minder dan 120 sbe heeft het merendeel een eenheid intensieve veehouderij van minder dan 30 sbe. De grote eenheden, minstens 90 sbe intensieve veehouderij, zijn voornamelijk beperkt tot bedrijven met een bedrijfsomvang van ten minste 180 sbe. Op een belangrijk deel van de middelgrote bedrijven vormt een in omvang uiteenlopende eenheid intensieve veehouderij een belangrijke aanvulling van de bestaansbasis. Ruim 60% van de bedrijven met een bedrijfsomvang van 120 - 180 sbe had bijvoorbeeld 10 - 60 sbe intensieve veehouderij.

De kleine eenheden intensieve veehouderij treft men vooral aan bij de varkenshouders. Van de bedrijven met fokvarkens zowel als van die met mestvarkens heeft twee derde een eenheid intensieve veehouderij van minder dan 60 sbe. De grotere eenheden komen vooral voor bij de slachtkuikenhouders en de vleeskalverenhouderij, waarvan respectievelijk 20% en 15% een bedrijfsonderdeel met intensieve veehouderij heeft van ten minste 120 sbe. Van de fokvarkenshouders evenals van de mestvarkenshouders heeft slechts 10% een bedrijfsonderdeel met een dergelijke omvang.

Tabel 5.2 De bedrijven met diverse diersoorten in de intensieve veehouderij ingedeeld naar omvang van de intensieve veehouderijsector per bedrijf in 1976 (%)

Omvang van de intensieve veehouderij per bedrijf	Bedrijven met					Alle bedrijven
	fokvarkens	slachtvarkens	leg-hennen	slachtkuikens	vleeskalveren	
10 - 30 sbe	39	45	40	20	23	41
30 - 60 sbe	28	27	24	31	30	28
60 - 90 sbe	14	12	13	18	19	13
90 - 120 sbe	7	6	7	11	11	7
120 - 180 sbe	6	6	7	13	11	6
180 - 250 sbe	3	3	4	4	4	3
250 e.m. sbe	2	1	4	3	2	2
Totaal	100	100	100	100	100	100
Aantal bedrijven	22350	22510	7210	2270	3310	43700

De relatief geringe omvang van de eenheden intensieve veehouderij per bedrijf houdt verband met het gemengde karakter van vele bedrijven. Op het merendeel van de melkveebedrijven met intensieve veehouderij omvat deze sector minder dan 30 sbe. De eenheden op de gemengde (varkens/rundvee) bedrijven zijn veelal groter dan 30 sbe maar kleiner dan 120 sbe. Op de gespecialiseerde bedrijven treft men naast kleine eenheden van onder meer de neven-

beroepslandbouwers ook grote eenheden intensieve veehouderij aan. Van de varkensbedrijven (meer dan 60% varkenshouderij) heeft een kwart en van de pluimveebedrijven een derde meer dan 120 sbe voor intensieve veehouderij.

In Noord-Brabant en Limburg heeft een kwart van de bedrijven minstens 90 sbe intensieve veehouderij, terwijl er slechts weinig kleine eenheden voor komen.

In het westen van het land en in Overijssel is daarentegen op ruim de helft van de bedrijven de eenheid intensieve veehouderij kleiner dan 30 sbe. In Gelderland en in het noorden van het land komt de spreiding in grootte overeen met het landelijke beeld.

Tabel 5.3 Bedrijven met intensieve veehouderij ingedeeld naar aantal sbe voor deze sector in 1976

Omvang van de intens. veeh. per bedrijf	Noor-den	Over-ijssel	Gelder-land	Noord-Brabant	Lim-burg	Wes-ten	Neder-land
10 - 30 sbe	41	52	45	30	31	57	41
30 - 60 sbe	28	28	28	29	27	25	28
60 - 90 sbe	13	10	13	16	15	8	13
90 - 120 sbe	7	4	6	9	9	4	7
120 e.m. sbe	11	6	8	16	18	6	11
Totaal	100	100	100	100	100	100	100
Gemiddelde omvang							
in 1976	59	44	52	72	78	41	57
in 1971	40	32	38	49	53	33	41

De gemiddelde omvang is zowel in het zuiden als in het noorden van het land in de periode 1971 - 1976 met 50% toegenomen. In het Westen bleef de vergroting van de eenheden daarbij sterk achter.

De eenheden van de intensieve veehouderij per bedrijf zijn sinds 1971 belangrijk vergroot. Ruim 80% van de bedrijven had toen nog minder dan 60 sbe van de genoemde produktierichting en op slechts 4% van de bedrijven had de intensieve veehouderij een omvang van ten minste 120 sbe.

Dooreengenomen nam de omvang van de eenheden intensieve veehouderij sterker toe dan de totale bedrijfsomvang. Op de bedrijven met intensieve veehouderij nam de totale bedrijfsomvang met gemiddeld 30% toe terwijl de intensieve veehouderij een groei vertoonde van gemiddeld 39%. De verhoudingen tussen de oppervlakteklassen ondergingen daarbij slechts weinig verandering. Per saldo is de gemiddelde omvang van de eenheden op zowel de bedrijven met veel als die met weinig grond met circa 40% toegenomen.

Uit de vergelijking van de bedrijven in de periode 1971 - 1976 blijkt dat 27% van de bedrijven met intensieve veehouderij is vergroot. Bij deze vergelijking gaat het uitsluitend om bedrijven die zowel in 1971 als in 1976 hetzelfde bedrijfshoofd hadden. Op 23% van de bedrijven is de omvang van de intensieve veehouderij ongeveer gelijk gebleven. Verkleining van de intensieve veehouderij deed zich voor op 29% van de bedrijven en op 21% van de bedrijven werd de intensieve veehouderij beëindigd.

De beëindiging kwam voornamelijk voor op bedrijven met weinig intensieve veehouderij. Van de kleine eenheden (10 - 30 sbe) werd 33% beëindigd en werd 25% verkleind. Slechts weinig kleine bedrijven werden vergroot.

De vergroting van de eenheden intensieve veehouderij had vooral plaats op reeds grotere bedrijven. Veelal ging het daarbij om een ingrijpende vergroting (30 sbe of meer).

Tabel 5.4 De ontwikkeling van het aantal eenheden intensieve veehouderij (%) in de periode 1971 - 1976 1)

	Omvang van de intensieve veehouderij per bedrijf in sbe in 1971				
	10-30	30-60	60-90	90 e.m.	totaal
Beëindigd	33	10	5	3	21
Verkleind	25	39	41	42	29
Gelijk gebleven	25	19	13	9	23
Vergroot 10 - 30 sbe	11	16	16	12	13
30 e.m. sbe	6	16	25	34	14
Totaal	100	100	100	100	100
Aantal in 1971	17576	10317	3754	3080	34727
Gemiddelde omvang in 1971	18	42	73	146	43
Aantal in 1976	11733	9245	3561	2973	27515
Gemiddelde omvang in 1976	30	55	90	175	55

1) Uitsluitend bedrijven met minstens 10 sbe intensieve veehouderij in 1971 die in 1971 en 1976 hetzelfde bedrijfshoofd hadden.

De sterke uitbreiding van de intensieve veehouderij is gepaard gegaan met het ontstaan van een beperkt aantal grote bedrijven. Zo waren er in 1971 nog slechts 300 bedrijven waarop de intensieve veehouderijsector minstens 240 sbe omvatte. Dit aantal is toegenomen tot circa 1000 in 1977. Het aantal bedrijven met

minstens 500 sbe intensieve veehouderij is daarbij gegroeid van circa 40 tot 163. Dit betreft dus bedrijven die ten minste 4 arbeidskrachten een bestaan kunnen bieden. De grote bedrijven komen vooral voor in de leghennenhouderij en in de varkenshouderij waar het voornamelijk gaat om bedrijven met zowel fok- als slachtvarkens.

De arbeidsproductiviteit van de grote bedrijven is belangrijk groter dan die op de gezinsbedrijven. Per vaste mannelijke arbeidskracht hadden de bedrijven vanaf 250 sbe in 1976 een produktie van gemiddeld 177 sbe terwijl terzelfdertijd de bedrijven van 120 - 240 sbe gemiddeld 147 sbe per arbeidskracht hadden.

Overigens hebben zeer grote bedrijven (500 sbe of meer) een lagere produktieomvang in sbe per man dan die met 250 - 500 sbe. Vermoedelijk hangt dit samen met andere taken die op de grote bedrijven ten dienste van de intensieve veehouderij worden verricht. Dit kan onder meer de fabricage van eigen mengvoeders zijn en de bewerking en verkoop van eigen produkten. Voorts kan van invloed zijn dat op een deel van de grote bedrijven speciale diensten zoals onderzoek ten behoeve van de fokkerij worden verricht. De vraag is eveneens in hoeverre het werken met arbeidskrachten in loondienst, die voor het werk in het weekend gecompenseerd dienen te worden, hierbij van invloed is.

5.2 De verdeling van de produktie over bedrijfsgrootteklassen

Het grote aantal kleine eenheden intensieve veehouderij - 69% van de bedrijven heeft minder dan 60 sbe - levert slechts een derde van de totale produktieomvang. Daarentegen verzorgen de bedrijven met meer dan 90 sbe (18% van het totaal aantal) bijna de helft van de intensieve veehouderijproduktie.

Bijna 20% van de intensieve veehouderijproduktie is afkomstig van kleine bedrijven die tevens een kleine eenheid intensieve veehouderij hebben. De middelgrote bedrijven met een kleine eenheid leveren circa 8% van de totale produktie. Op deze bedrijven wordt dankzij de intensieve veehouderij een voldoende inkomensbasis verkregen. Op grotere bedrijven heeft de intensieve veehouderijproduktie voor het overgrote deel plaats in eenheden van minstens 60 sbe.

In vergelijking met 1971 is het aandeel van de intensieve veehouderijproduktie in eenheden van minder dan 60 sbe sterk verkleind. Toentertijd was nog ruim de helft van de intensieve veehouderij afkomstig van kleine eenheden terwijl slechts 18% van de produktie plaats had op bedrijven met minstens 120 sbe intensieve veehouderij. Met de groei van de intensieve veehouderijproduktie is dan ook een verschuiving naar grotere bedrijven en naar grotere eenheden gepaard gegaan. Het aandeel van de intensieve veehou-

derijproductie op bedrijven van minder dan 120 sbe liep terug van 51% tot 29%.

Tabel 5.5 De verdeling van de intensieve veehouderijproductie over bedrijven van uiteenlopende omvang en naar omvang van de intensieve veehouderij per bedrijf 1976

Omvang van de intensieve veehouderij per bedrijf	Bedrijfsomvang in sbe				totaal	
	10-120	120-180	180-250	250 e.m.	1976	1971
10 - 30 sbe	9	3	1	-	13	23
30 - 60 sbe	11	6	3	1	21	30
60 - 90 sbe	6	6	3	1	16	18
90 - 120 sbe	3	4	3	2	12	11
120 e.m. sbe	-	8	11	19	38	18
Totaal 1976	29	27	21	23	100	
Totaal 1971	51	30	11	9		100

Het aandeel van de grote bedrijven, die veelal op de intensieve veehouderij gespecialiseerd zijn, is daarentegen sterk toegenomen. In 1971 kwam nog slechts 5% van de totale intensieve veehouderij voor op bedrijven die meer dan 240 sbe intensieve veehouderij hadden. Dit aandeel was in 1977 opgelopen tot 16% van de totale productie.

De grootschaligheid komt vooral naar voren bij de leghennenhouderij en de slachtkuikenhoudery. In de varkensfokkerij komt naast een belangrijk produktieaandeel in grote eenheden nog steeds een groot aandeel in kleine eenheden voor. De slachtvarkens worden daarentegen overwegend nog op bedrijven met kleine eenheden intensieve veehouderij gehouden.

Tabel 5.6 De intensieve veehouderijproductie verdeeld over de eenheden per bedrijf 1976

	Omvang intensieve veehouderij per bedrijf in sbe						totaal
	10-30	30-60	60-120	120-180	180-250	250 e.m.	
Fokvarkens	13	22	30	16	8	11	100
Slachtvarkens	20	26	26	12	8	8	100
Leghennen	5	12	24	17	13	29	100
Slachtkuikens	6	20	32	20	10	13	100
Vleeskalveren	7	19	34	22	11	7	100
Totale sector 1976	13	21	28	16	9	14	100
Totale sector 1971	23	30	29	10	4	5	100

5.3 Het aantal dieren per bedrijf

De vermindering van het grote aantal kleine eenheden op land- en tuinbouwbedrijven wordt in belangrijke mate beïnvloed door de voordelen die grotere eenheden uit arbeidsorganisatorisch oogpunt bieden. De veehouders die arbeidsbesparende werkmethoden willen toepassen, stonden voor de keuze om de kleine eenheden te vergroten of af te stoten indien daardoor in een andere produktierichting wel de beoogde voordelen konden worden behaald. Het aantal dieren per bedrijf geeft een belangrijke aanwijzing over de mogelijkheid om genoemde voordelen te behalen.

slachtvarkens

Van de bedrijven met slachtvarkens heeft 79% een eenheid die te klein kan worden genoemd om in normale omstandigheden een goede werkorganisatie mogelijk te maken, 15% heeft een eenheid slachtvarkens waarbij nog schaalvoordelen behaald kunnen worden en op 5% van de bedrijven levert een verdere vergroting van het aantal dieren geen voordelen meer op.

In vergelijking met 1971 was in 1976 een belangrijke schaalvergroting opgetreden. Toen had 59% van de bedrijven minder dan 100 slachtvarkens en waren er slechts zeer weinig bedrijven met meer dan 500 slachtvarkens.

De sterke vermindering van het aantal bedrijven met slachtvarkens en de uitbreiding van het totaalaantal varkens met 30% gingen gepaard met een gewijzigde verdeling van de slachtvarkens over de eenheden van verschillende omvang. Het aandeel van de slachtvarkens dat op bedrijven met minder dan 100 stuks gehouden wordt, is teruggelopen van 27% in 1971 tot 13% in 1976. De middenklasse met 100 - 500 slachtvarkens behield een ongeveer gelijk aandeel van de varkensstapel terwijl het aandeel van de bedrijven met 500 en meer slachtvarkens toenam van 10% in 1971 tot 27% in 1976.

Tabel 5.7 Verdeling van de bedrijven met slachtvarkens en van het aantal dieren (%)

Aantal slachtvarkens per bedrijf	1971		1976	
	bedrij- ven	slacht- varkens	bedrij- ven	slacht- varkens
tot 50	46	8	20	2
50 - 100	24	20	25	11
100 - 250	23	39	34	31
250 - 500	6	23	15	29
500 - 1000	1	8	5	18
1000 e.m.	-	2	1	9
<u>totaal</u>	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>
Aantal bedrijven	33.520		22.510	
Aantal slachtvarkens		2.970.000		3.875.000

Fokvarkens

Het aantal fokvarkens per bedrijf loopt sterk uiteen. Naast de talrijke kleine eenheden (27% van de bedrijven had in 1976 minder dan 15 fokvarkens en een zelfde aantal bedrijven had 15 - 30 fokvarkens) telt 15% van de bedrijven meer dan 70 fokvarkens. De vermindering van het aantal kleine eenheden en de vergroting van het totaal aantal fokvarkens heeft tot een sterke schaalvergroting in de varkensfokkerij geleid.

In 1971 had nog slechts 18% van de bedrijven meer dan 40 fokvarkens, een omvang die bij de toenmalige verhoudingen als economisch rationeel beschouwd kan worden. Het aantal bedrijven met meer dan 40 stuks was in 1976 toegenomen tot 34% terwijl het aantal kleine eenheden aanmerkelijk was geslonken.

De vergrote fokzeugenstand concentreerde zich op bedrijven met grotere eenheden; 68% van de fokzeugen wordt gehouden in eenheden van minstens 40 fokzeugen; in 1971 was dit nog slechts 44%.

Tabel 5.8 Verdeling van de bedrijven met fokvarkens en van het aantal dieren (%)

Aantal fokvarkens per bedrijf	1971		1976	
	bedrij- ven	fok- varkens	bedrij- ven	fok- varkens
tot 10	22	6	13	2
10 - 15	19	9	14	4
15 - 20	13	9	11	5
20 - 30	18	18	17	11
30 - 40	10	14	11	10
40 - 70	13	26	19	25
70 - 100	3	9	8	16
100 e.m.	2	9	7	27
totaal	100	100	100	100
Aantal bedrijven	28.930		22.350	
Aantal fokvarkens		715.661		884.478

Leghennen

De zeer sterke vermindering van het totaal aantal bedrijven met leghennen heeft de verdeling van de leghennenstapel over de bedrijfseenheden sterk veranderd. In 1976 had de helft van de bedrijven minder dan 1000 leghennen terwijl in 1971 nog 72% van de bedrijven minder dan 1000 leghennen hield.

Het aantal grote eenheden is daarentegen sterk toegenomen; 22% van de leghennenhouders had in 1976 ten minste 5000 stuks. De concentratie van de leghennenhouderij op bedrijven met grotere eenheden heeft zich voortgezet. In 1976 werd de helft van de leg-

hennen gehouden op bedrijven met 10.000 stuks terwijl dit in 1971 nog slechts 29% was.

Tabel 5.9 Verdeling van de bedrijven met leghennen en van het aantal dieren (%)

Aantal leghennen per bedrijf	1971		1976	
	bedrijven	legghennen	bedrijven	legghennen
1 - 200	59	2	39	-
200 - 1000	13	5	13	2
1000 - 2000	8	8	9	4
2000 - 2500	3	4	3	2
2500 - 4000	6	14	9	9
4000 - 5000	3	10	5	6
5000 - 8000	5	22	10	19
8000 - 10000	1	8	3	8
10000 e.m.	3	29	9	50
Totaal	100	100	100	100
Aantal bedrijven	15.630		7.210	
Aantal leghennen		21.361.000		23.681.000

Vooraf in de leghennenhouderij ontstaan zeer grote bedrijven die een belangrijk deel van de eierproduktie verzorgen. De bedrijven met meer dan 25.000 legkippen - ruim 70 in totaal - hebben een aandeel van bijna 19% van de totale legpluimveestapel. Gemiddeld houdt men op deze bedrijven circa 45.000 leghennen. In 1971 kwam in deze categorie nog slechts 5% van de leghennen voor. Het aantal bedrijven van genoemde omvang was toen nog slechts 24.

Slachtkuikens

In de periode 1971 - 1976 nam het aantal kuikens per bedrijf sterk toe. Het gemiddelde aantal dieren steeg van 13.000 tot ruim 17.000. Vooraf het aantal bedrijven met meer dan 15.000 slachtkuikens nam sterker toe door de toeneming van het totaalaantal kuikens. In 1976 had 42% van de bedrijven meer dan 15.000 kuikens, in 1971 haalde nog slechts 29% van de bedrijven deze omvang.

Het aandeel van de slachtkuikens dat op kleine bedrijven werd gehouden, liep in genoemde periode sterk terug.

De slachtkuikenhouderij is voor een groot gedeelte op grote bedrijven geconcentreerd. Circa 60% van de slachtkuikens werd in 1976 gehouden op bedrijven met meer dan 20.000 slachtkuikens terwijl in 1971 nog slechts 47% van de kuikens op bedrijven met genoemd aantal dieren voorkwam

Tabel 5.10 Verdeling van de bedrijven met slachtkuikens
en van het aantal dieren (%)

Aantal slachtkuikens per bedrijf	1971		1976	
	bedrij- ven	slacht- kuikens	bedrij- ven	slacht- kuikens
1000 - 5000	19	4	10	2
5000 - 10000	28	15	23	9
10000 - 15000	24	21	25	17
15000 - 20000	10	12	13	12
20000 - 30000	11	18	15	20
30000 e.m.	8	29	14	40
Totaal	100	100	100	100
Aantal bedrijven	2.620		2.270	
Aantal slachtkuikens		34.382.000		39.306.000

Vleeskalveren

De vermindering van het aantal bedrijven met (weinig) kalveren heeft in de periode 1971 - 1976 geleid tot een toeneming van het gemiddeld aantal per bedrijf. De daling van het aantal bedrijven met 29% met een nog iets toegenomen aantal dieren resulteerde in een toeneming van het gemiddeld aantal kalveren van 97 tot 143. Het aandeel van de kleine eenheden (minder dan 50 kalveren) verminderde daarbij van 36% in 1971 tot 20% in 1976. Het percentage bedrijven met minstens 200 kalveren nam toe van 13% tot 24%.

Het aandeel van de kalveren op bedrijven met weinig dieren verminderde sterk; In 1971 werd op bedrijven met 100 stuks nog 28% van de kalveren gehouden en in 1976 bedroeg dit aandeel nog 18%. Het produktieaandeel van de bedrijven met meer dan 200 stuks werd terzelfdertijd vergroot van 39% tot 55%.

Tabel 5.11 Verdeling van de bedrijven met vleeskalveren
en van het aantal dieren (%)

Aantal vleeskalveren per bedrijf	1971		1976	
	bedrij- ven	vlees- kalveren	bedrij- ven	vlees- kalveren
1 - 30	20	3	9	1
30 - 50	16	6	12	3
50 - 100	27	19	28	14
100 - 200	24	33	27	27
200 - 500	12	33	22	43
500 e.m.	1	6	2	12
Totaal	100	100	100	100
Aantal bedrijven	4.640		3.310	
Aantal vleeskalveren		460.000		473.000

5.4 De doelmatigheid van de eenheden

Met behulp van bedrijfseconomische maatstaven 1) kan men de produktie-eenheden in de intensieve veehouderij indelen naar de mogelijkheden om schaalvoordelen te behalen. Vanuit dit gezichtspunt is nog een belangrijk aantal eenheden te klein; op de desbetreffende bedrijven zijn door vergroting van de eenheden nog belangrijke kostenbesparingen per eenheid produkt te verkrijgen. De grenzen hiervoor verschillen per diersoort. Zo hebben de bedrijven met minder dan 50 mestkalveren, 20 fokzeugen, 100 slachtvarkens, 2.000 leghennen of 5.000 slachtkuikens een veel te klein aantal dieren. Ook op de iets grotere bedrijven zullen nog aanzienlijke schaalvoordelen te bereiken zijn. Dit betreft bedrijven met 100 - 250 slachtvarkens, 20 - 40 fokzeugen, 2.000 - 4.000 leghennen, 5.000 - 15.000 slachtkuikens en 50 - 100 vleeskalveren.

In het algemeen zullen er bij verdere vergroting geen schaalvoordelen kunnen worden verkregen op bedrijven waarop reeds ten minste 500 slachtvarkens, 70 fokzeugen, 8.000 leghennen, 30.000 slachtkuikens of 200 vleeskalveren worden gehouden. De omvang van doelmatige eenheden in de intensieve veehouderij ligt dus lager (op 80 à 100 sbe) dan de gewenste bedrijfsomvang waarbij er voldoende benuttingsmogelijkheden voor de arbeid van één arbeidskracht kan worden verkregen.

Het is dus mogelijk op gemengde bedrijven de maximale schaalvoordelen te behalen. Het bedrijf dient daartoe wel ten minste 2 eenheden van genoemde omvang te omvatten of op andere wijze in de inkomensbehoefte te kunnen voorzien.

Tabel 5.12 De verdeling van de eenheden in de intensieve veehouderij in 1976 (%)

Bedrijven met:	Veel te klein	Te klein	Voldoende	Doelmatig	Totaal
Slachtvarkens	45	35	15	5	100
Fokvarkens	37	29	19	15	100
Leghennen	60	13	15	12	100
Slachtkuikens	10	48	28	14	100
Vleeskalveren	20	28	28	24	100

Zoals uit tabel 5.12 blijkt, is het overgrote deel van de bedrijven met slachtvarkens te klein om efficiënt te kunnen werken. Op 15% van de bedrijven kunnen nog slechts geringe schaalvoordelen worden behaald en 5% van de bedrijven heeft reeds een

1) Ontleend aan boekhoudingen van de afdeling Landbouw van het LEI; zie bijlage 10.

omvang bereikt waarbij een verdere vergroting dooreengenomen geen voordelen meer zal bieden.

Bij de bedrijven met fokvarkens zijn de verhoudingen gunstiger; er zijn minder kleine eenheden en anderzijds heeft 15% van de bedrijven een omvang die doelmatig genoemd kan worden.

In de leghennenhoudery komen erg veel kleine eenheden voor. Bij de slachtkuikens komen voornamelijk middelgrote eenheden voor terwijl in de vleeskalverenhouderij een belangrijk deel van de bedrijven reeds een doelmatige eenheid heeft.

Van de leghennen zowel als van de vleeskalveren wordt nog slechts een klein gedeelte gehouden op bedrijven met kleine eenheden; 55% à 60% van deze dieren komt voor op bedrijven met een doelmatige eenheid. Van de slachtkuikens en van de fokzeugen wordt circa 40% gehouden in eenheden waarbij rationele werkmethoden kunnen worden toegepast.

Slechts 27% van de slachtvarkens komt voor op bedrijven met doelmatige produktieëenheden terwijl 44% van de varkens op bedrijven met te kleine eenheden voor komt.

Tabel 5.13 Verdeling van de dieren over de omvangsklassen in 1976 (%)

	Veel te klein	Te klein	Voldoende	Doelmatig	Totaal
Slachtvarkens	13	31	29	27	100
Fokvarkens	12	20	25	43	100
Leghennen	6	11	25	58	100
Slachtkuikens	2	26	32	40	100
Vleeskalveren	4	14	27	55	100

In de afgelopen jaren trad niet alleen een belangrijke schaalvergroting op maar werd ook de behoefte aan vergroting van de eenheden sterk gevoeld. De normen ter beoordeling van de rationaliteit van de eenheden in de intensieve veehouderij kwamen aanmerkelijk hoger te liggen. Voor sommige diersoorten (vleeskalveren, slachtvarkens en fokzeugen) was een verdubbeling van het aantal dieren per bedrijf vereist.

Rekening houdend met de gewijzigde behoefte aan grotere eenheden (zie bijlage 10) kan men in de varkensfokkerij een sterke schaalvergroting constateren. Het aandeel van de bedrijven met kleine eenheden liep daarbij belangrijk terug. In de slachtvarkenshouderij liepen de technische mogelijkheden vooruit op het schaalvergrotingsproces; het aandeel van de slachtvarkens op bedrijven met doelmatige eenheden liep daarbij iets terug.

Conclusies

- Het overgrote deel van de bedrijven met intensieve veehouderij heeft slechts een kleine eenheid van de desbetreffende produktierichting en op slechts weinig bedrijven is de omvang van de intensieve veehouderij op zich zelf voldoende als bestaansbasis.
- De kleine eenheden intensieve veehouderij treft men voornamelijk aan op bedrijven met een kleine bedrijfsomvang, maar ook op veel middelgrote bedrijven levert een kleine eenheid intensieve veehouderij een inkomensaanvulling.
- Globaal genomen wordt drie vierde van de bedrijven met intensieve veehouderij gekenmerkt door een produktieëenheid van minder dan 60 sbe intensieve veehouderij of door een totale bedrijfsomvang van minder dan 120 sbe.
- Regionaal zijn grote verschillen in schaalgrootte; in het westen van het land evenals in Overijssel zijn veel kleine eenheden terwijl in het zuiden van het land meer grote eenheden voorkomen.
- Het produktieaandeel van de kleine bedrijven en van bedrijven met kleine eenheden omvat ruim 40% van de totale produktie. Vooral door de vergroting van de bedrijven (in de periode 1971 - 1976 werd 27% vergroot) en door beëindiging van kleine eenheden (21%) is het aandeel van zowel kleine eenheden als van kleine bedrijven sterk verminderd. Het produktieaandeel van het beperkte aantal grote bedrijven werd anderzijds aanzienlijk vergroot.
- Door de toepassingsmogelijkheid van arbeidbesparende werkmethoden zijn de benodigde aantallen dieren voor een doelmatige bedrijfsvoering in de afgelopen jaren aanzienlijk verhoogd. Niettegenstaande deze normverschuiving is het aandeel van de dieren dat in eenheden van voldoende grootte wordt gehouden ongeveer ongewijzigd gebleven op 70 à 80%. Voor veel bedrijven bleef de vergroting van de eenheden evenwel bij de verhoging van de norm achter zodat per saldo het aantal bedrijven met een voldoende grote eenheid achteruit ging.

Samenvatting

Binnen het gebied van de Europese Gemeenschap wordt de intensieve veehouderij overwegend uitgeoefend in het Noordwesten, in een zone die zich uitstrekt van Noord-Frankrijk over België, Zuid- en Oost-Nederland en de aangrenzende gebieden van West-Duitsland tot Denemarken. Voorts komt veel intensieve veehouderij voor in Bretagne, in Oost-Engeland en in de Italiaanse Po-vlakte. De sterke groei van de intensieve veehouderijsector in de afgelopen jaren heeft zich voornamelijk in genoemde gebieden voltrokken.

Het Nederlandse aandeel in de intensieve veehouderijproductie van de Europese Gemeenschap is veel groter dan het Nederlandse aandeel - namelijk 2% - in de oppervlakte cultuurgrond. Van de varkens en slachtkuikens in de Europese Gemeenschap wordt circa 10% in Nederland gehouden, terwijl het aandeel van de vleeskalveren circa 14% bedraagt. Het produktieaandeel van Nederland in de intensieve veehouderij is eveneens belangrijk groter dan het aandeel - 5% - in de totale bevolking van de Europese Gemeenschap.

- Economische betekenis van de Nederlandse intensieve veehouderij

De intensieve veehouderijproductie heeft een belangrijke bijdrage geleverd tot de sterke stijging van de landbouwproductie. Het aandeel van de intensieve veehouderij in de land- en tuinbouwproductie nam toe van 6% in 1960 tot circa 14% in 1976. Daarmee is de intensieve veehouderij een belangrijke pijler van de Nederlandse land- en tuinbouw geworden.

De werkgelegenheid in de intensieve veehouderij en in de direct hiermede verbonden sectoren, zoals de mengvoerindustrie, de slachterijen en de vleeswarenindustrie, omvat in totaal ruim 70.000 arbeidsplaatsen. Bovendien verschaft de intensieve veehouderij werkgelegenheid in de dienstverlening en de bouwnijverheid. Het inkomensniveau in de desbetreffende gebieden wordt dan ook in belangrijke mate bepaald door de ontwikkelingen in de intensieve veehouderij. Voor een aanzienlijk deel zijn dit juist gebieden met een achterblijvende werkgelegenheid.

De export van produkten van de intensieve veehouderij draagt belangrijk bij tot het exportsaldo van de Nederlandse landbouw (circa 2 miljard gulden per jaar). Van de productie van varkensvlees en van eieren wordt circa de helft uitgevoerd; van slachtkuikenproductie 70% en van kalfsvleesproductie zelfs bijna 100%. Tegenover deze uitvoer staat evenwel de invoer van grondstoffen voor de mengvoerbereiding; hiervan wordt circa 80% ingevoerd.

- Concentratie in het oosten en zuiden des lands

Vanaf 1960 heeft de intensieve veehouderij een vrijwel onafgebroken groei laten zien. In de zestiger jaren was deze groei ge-

middeld circa 8 à 9% per jaar. In het begin van de jaren zeventig verminderde de groei maar in 1975 was het groeitempo van de zesti-
ger jaren wederom bereikt.

De uitbreiding had vooral plaats in het oosten en zuiden van het land; de concentratie is daardoor verstrekt. Zodoende wordt in een gebied dat circa een kwart van de totale oppervlakte be-
slaat, circa drie kwart van de produktie van de Nederlandse inten-
sieve veehouderij voortgebracht. In het oosten en zuiden van het
land komt meer dan 20% van het landbouwincome uit de intensieve
veehouderij.

In de gebieden met veel intensieve veehouderij wordt even-
eens veel rundvee gehouden, hoewel in het algemeen de omstandig-
heden voor deze bedrijfstak er ongunstiger zijn dan in de andere
delen van het land: oorspronkelijk veelal schrale zandgronden,
ongunstige verkaveling en percelering, te geringe bedrijfsopperv-
lakte.

- Vermindering van het aantal bedrijven

Tot voor kort werden in het oosten en zuiden van het land op
vrijwel alle landbouwbedrijven varkens en kippen gehouden. Het
aantal bedrijven met intensieve veehouderij vermindert evenwel
sneller dan het totaal aantal landbouwbedrijven. In de periode
1971 - 1976 nam het aantal bedrijven met intensieve veehouderij af
met gemiddeld 2,7% per jaar, als gevolg van beëindiging hetzij van
het hele bedrijf hetzij alleen van de intensieve veehouderijsec-
tor (specialisatie). Vooral het aantal bedrijven met leghennen
verminderde aanzienlijk, maar ook het aantal bedrijven met slacht-
varkens liep sterk terug.

In 1976 had circa een derde van de hoofdberoepsbedrijven in
de landbouw en 28% van de nevenbedrijven intensieve veehouderij
van enige omvang (meer dan 10 sbe). Op het merendeel van de be-
drijven met intensieve veehouderij worden varkens (fokvarkens of
mestvarkens) gehouden. Circa 20% van deze bedrijven heeft zowel
fok- als slachtvarkens. Op 11% van de bedrijven met intensieve
veehouderij worden leghennen gehouden terwijl slechts een klein
aantal bedrijven slachtkuikens of vleeskalveren heeft.

- Relatief veel kleine bedrijven

Evenals in de gehele land- en tuinbouw is ook in de intensie-
ve veehouderij een groot aantal bedrijven te klein om hieruit een
redelijk inkomen te kunnen behalen. Vooral in de kalverenmesterij,
de slachtkuikenhoudery en de varkensmesterij zijn veel kleine be-
drijven. In 1976 was 52% van alle bedrijven met intensieve vee-
houderij kleiner dan 120 sbe 1). Dit betrof vooral nevenbedrijven
die overwegend kleiner zijn dan 60 sbe. De boeren op bedrijven met

1) Van alle land- en tuinbouwbedrijven was 58% kleiner dan 120 sbe.

intensieve veehouderij zijn echter in het algemeen jonger dan gemiddeld in de land- en tuinbouw, terwijl een groter percentage van de oudere bedrijfshoofden een opvolger heeft.

Het produktieaandeel van de kleine bedrijven in de intensieve veehouderij (minder dan 120 sbe) vermindert snel; in 1976 was dit nog slechts 29% tegen 52% in 1971.

- Minder gemengde bedrijven

Door uitbreiding van de intensieve veehouderij en bij afstoting van een of meer nadere produktierichtingen neemt de relatieve betekenis van de intensieve veehouderij in bedrijfsverband toe. In de periode 1971 - 1976 nam het aandeel van de (gemengde) bedrijven met intensieve veehouderij en rundveehouderij af van 75% tot bijna 70%. Een verdere vermindering van het aantal gemengde bedrijven is te verwachten aangezien relatief veel van deze bedrijven door oudere bedrijfshoofden zonder opvolger worden geëxploiteerd.

- Toenemend aandeel van gespecialiseerde bedrijven

Het aandeel van de gespecialiseerde bedrijven in de intensieve veehouderij is toegenomen tot ruim 50% in 1976. Van de sterk gegroeide varkensstapel bevindt zich bijna de helft en van de andere diersoorten zelfs circa 70% op gespecialiseerde bedrijven.

- Bedrijven met intensieve veehouderij hebben relatief weinig cultuurgrond

De bedrijven met intensieve veehouderij beschikken in het algemeen over een naar verhouding kleine oppervlakte cultuurgrond. In 1976 had 14% van deze bedrijven minder dan 1 ha, 62% 1 - 15 ha en 24% meer dan 15 ha cultuurgrond. Veel bedrijven zijn te klein voor volwaardige akkerbouw of moderne melkveehouderij. Omdat de produktieomvang van de intensieve veehouderijsector niet meer wordt bepaald door de produktie van op eigen grond geteelde voedermiddelen, is de intensieve veehouderij gemakkelijker uit te breiden dan de akkerbouw of de rundveehouderij. In de bedrijfsvoering van de bedrijven met intensieve veehouderij blijft de cultuurgrond toch een belangrijke functie vervullen. Eigen grond geeft namelijk de mogelijkheid tot enige risicospreiding, kan als zekerheid voor leningen dienen en biedt de gelegenheid mest en gier kwijt te raken.

In de periode 1971 - 1976 verminderde het aandeel van de intensieve veehouderijbedrijven met 1 - 15 ha cultuurgrond van 67% tot 62%. In de komende jaren zal deze ontwikkeling zich verder voortzetten, temeer daar deze bedrijven veelal een ouder bedrijfshoofd zonder opvolger hebben.

- Bedrijven zonder cultuurgrond

Van de bedrijven met intensieve veehouderij had 8% in 1976 geen cultuurgrond in gebruik en had 6% minder dan 1 ha. Niettegen-

staande de vermindering van het totale aantal bedrijven met intensieve veehouderij, nam in de periode 1971 - 1976 het aantal bedrijven zonder of met weinig grond nog iets toe, terwijl hun produktieaandeel steeg van 15% tot 18%.

Op de bedrijven zonder cultuurgrond treft men een belangrijk deel van de slachtkuikens, vleeskalveren en leghennen aan (ruim 20%). Dit zijn ook de sectoren waarin de nevenbedrijven een aanzienlijk deel van de produktie voor hun rekening nemen. Voorts hebben relatief veel jongere bedrijfshoofden en niet-persoonlijke ondernemingen in de intensieve veehouderij een bedrijf zonder cultuurgrond.

- De omvang van de intensieve veehouderij loopt per bedrijfstype sterk uiteen

Zowel op de kleine als op de grotere bedrijven (in sbe gemeten) loopt de omvang van de intensieve veehouderij sterk uiteen. Globaal genomen is op circa 90% van de bedrijven de intensieve veehouderijproduktie te klein om er van te kunnen leven (hiervoor is minstens 120 sbe vereist). De omvang van de intensieve veehouderij hangt samen met het bedrijfstype: op melkveebedrijven is de omvang van de intensieve veehouderij veelal klein (minder dan 30 sbe), op gemengde bedrijven loopt deze omvang uiteen van 30 tot 120 sbe. Op gespecialiseerde bedrijven kan de omvang van de intensieve veehouderij groot dan wel klein zijn. Dit laatste is veelal het geval op de gespecialiseerde nevenbedrijven. Vooral de varkenshouderij wordt gekenmerkt door veel bedrijven met een klein aantal dieren, voornamelijk in het westen van het land en in Overijssel.

- Ontwikkeling naar grotere bedrijven

Vergroting van de omvang van de intensieve veehouderij heeft vooral plaats op de bedrijven met reeds een groot aantal dieren. De verkleining komt voor zowel op bedrijven met veel als met weinig dieren. Beëindiging van de intensieve veehouderij komt vooral voor op bedrijven met weinig dieren.

In de periode 1971 - 1976 nam de intensieve veehouderij op 27% van de bedrijven met meer dan 10 sbe toe. Bij de grotere bedrijven ging het daarbij veelal om een groei van minstens 30 sbe.

Het produktieaandeel van de grotere bedrijven (meer dan 120 sbe intensieve veehouderij) in het totale produktievolume nam toe van 18% (1971) tot 38% (1976), dat van bedrijven met minstens 240 sbe intensieve veehouderij van 5% tot 16%. Vooral in de leghennen-sector en - zij het in mindere mate - in de slachtkuikenhoudery verzorgen de grote bedrijven een aanzienlijk deel van de produktie. In deze sectoren zijn ook bedrijven werkzaam die tot niet-agrarische ondernemingen behoren.

- Concentratie van de produktie

De groei van de intensieve veehouderij bij een vermindering van het aantal bedrijven, komt tot uiting in een sterke toeneming van het aantal dieren per bedrijf. Het gemiddelde aantal slachtvarkens en leghennen per bedrijf is in de periode 1971 - 1976 meer dan verdubbeld; bij de fokzeugen nam het gemiddelde met 60% toe die van slachtkuikens en vleeskalveren 30 à 40%. De produktie concentreert zich in steeds sterkere mate op bedrijven met minstens 250 slachtvarkens, 40 fokvarkens, 200 vleeskalveren. 8.000 leghennen of 20.000 slachtkuikens. In 1971 namen deze bedrijven circa 40% van de produktie voor hun rekening, in 1976 was dit 55 à 70%.

- Doelmatige eenheden

De uitbreiding van het aantal dieren per bedrijf in de intensieve veehouderij hield ongeveer gelijke tred met de mogelijkheden om arbeidsbesparende werkmethoden toe te passen. Alleen in de varkensmesterij bleef de uitbreiding van het aantal dieren per bedrijf achter bij de technische ontwikkeling. In totaal worden op 20 à 30% van de bedrijven doelmatige werkmethoden toegepast. Op deze bedrijven wordt 65% tot ruim 80% van de desbetreffende dieren gehouden. Een gering deel van de produktie wordt geleverd door bedrijven met een veel te klein aantal dieren. Hierbij gaat het vooral om nevenbedrijven en om bedrijven van ouderen zonder opvolger.

Slotbeschouwing

De groei van de intensieve veehouderij heeft zich de afgelopen jaren versterkt voortgezet. Het aantal varkens is met circa 10% per jaar toegenomen. De leghennenhouderij groeide eveneens, maar in de slachtkuikenhouderij en in de vleeskalverenhouderij trad, na een eveneens sterke uitbreiding, stagnatie op.

In enkele jaren tijds is de produktie van de intensieve veehouderij gegroeid tot een omvang, waarvoor volgens de Structuurvisie Landbouw, eerst in 1990 afzetmogelijkheden zouden zijn. De recente groei heeft inmiddels geleid tot prijsdalingen en bijgevolg is de rentabiliteit van onder meer de varkenshouderij sterk verminderd. Voorts zijn er afzetmoeilijkheden voor pluimvee- en kalfsvlees. In de kalverenmesterij heeft de overvoering van de markt onder meer geleid tot een tijdelijke beperking van het aantal contracten dat door de mengvoederindustrie wordt aangeboden. Bovendien werden in de contracten bepalingen opgenomen die een tijdelijke leegstand van de kalverstallen mogelijk maakte.

De sterke uitbreiding van de produktie van de intensieve veehouderij is tot stand gekomen ondanks de sterke vermindering van het aantal bedrijven. Gezien de leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden op bedrijven met intensieve veehouderij en de te geringe bedrijfsgrootte van vele bedrijven, mag een voortgaande daling van het aantal bedrijven worden verwacht. Vergroting van het aantal dieren per bedrijf kan worden verwacht op bedrijven met jongere bedrijfshoofden en op die van ouderen met een opvolger.

De schaalvergroting in de intensieve veehouderij hangt samen met de ontwikkelingen in de melkveehouderij. Op de bedrijven met weinig koeien, die niet tot tankmelken kunnen overgaan, moeten de kleine melkveestapels worden afgestoten en wordt de reeds aanwezige intensieve veehouderij veelal verder uitgebreid. Door vermindering van de melkveestapels neemt het aantal gespecialiseerde bedrijven toe.

In de afgelopen jaren zijn grote gespecialiseerde bedrijven gesticht die een onderdeel zijn van niet-agrarische ondernemingen. Dergelijke door de handel en industrie geëxploiteerde bedrijven ziet het landbouwbedrijfsleven als een bedreiging voor de gezinsbedrijven. Men vraagt zich af in hoeverre de grote eenheden in onder meer de pluimveehouderij in onverenstemming zijn met de doelstellingen genoemd in de Nota Intensieve Veehouderij van het Ministerie van Landbouw. De grote eenheden in de intensieve veehouderij dienden tot voor kort slechts voor specifieke doeleinden, zoals bijvoorbeeld het fokken van uitgangsmateriaal. In toenemende mate worden evenwel grote eenheden gevormd ten behoeve van de produktie zelf.

Genoemde ontwikkelingen hebben geleid tot voorstellen om de intensieve veehouderijproductie te beperken tot gezinsbedrijven. Daartoe is een vestigingsregeling in voorbereiding waarbij de nieuwvestiging van bedrijven beperkt wordt tot ondernemers met hun hoofdberoep in de landbouw.

De bedrijven met weinig cultuurgrond en die zonder cultuurgrond droegen in de afgelopen jaren belangrijk bij tot produktie-uitbreiding van de intensieve veehouderij. Niettegenstaande de vermindering van het totaalaantal bedrijven met intensieve veehouderij, nam het aantal bedrijven zonder cultuurgrond en met weinig cultuurgrond nog toe.

Het ontmengingsproces op de bedrijven met weinig cultuurgrond zal zich in de komende jaren voortzetten. Op vele bedrijven zijn de omstandigheden minder geschikt voor de melkveehouderij en werd deze produktierichting derhalve afgestoten en de intensieve veehouderij uitgebreid. Aangezien gemengde bedrijven veelal klein zijn en een groot aantal oudere bedrijfshoofden geen opvolger heeft, zal in de toekomst het aantal gemengde bedrijven met intensieve veehouderij verder verminderen.

Na de ontmenging waarbij in veel gevallen de melkveehouderij zal worden beëindigd, zal de grond van de desbetreffende bedrijven gebruikt worden voor de teelt van onder meer voedergewassen ten behoeve van naburige bedrijven die zich hebben toegelegd op de melkveehouderij. Het lijkt niet waarschijnlijk dat bij de ontmenging van het bedrijf de cultuurgrond zal worden afgestoten; men zal in veel gevallen de grond nodig hebben om mest en gier kwijt te raken. Bij gebruik als bouwland is bovendien een zwaardere bemesting mogelijk dan bij gebruik als weiland.

Het aanhouden van de cultuurgrond door bedrijven die zich specialiseren op de intensieve veehouderij kan ook in andere opzichten aantrekkelijk zijn. Door op deze grond bijvoorbeeld akkerbouwgewassen te verbouwen, wordt de inkomensbasis van de bedrijven verbreed. Voorts vormt cultuurgrond in eigendom een solide basis voor de credietvoorziening in een sector waar de risico's groot zijn.

Of de intensieve veehouderij wordt uitgebreid na beëindiging van de melkveehouderij, hangt niet alleen van de aspiraties van de bedrijfshoofden en van hun bedrijfsomstandigheden af, maar ook van externe factoren zoals de ligging van het bedrijf ten opzichte van de bebouwde kom en andere gebouwen in het buitengebied welke bepalend is voor het verkrijgen van een hinderwetvergunning.

Uit een reeds in uitvoering zijnd vervolgonderzoek zal blijken welk deel van de bedrijven met intensieve veehouderij als gevolg van hun ligging ontwikkelingskansen heeft.

Bijlage 1 Het aantal varkens in de lidstaten van de Europese Gemeenschap
(in miljoen stuks)

	1960	1965	1970	1976
West-Duitsland	15,7	17,7	20,9	20,5
Frankrijk	8,6	9,2	11,2	11,1
Italië	4,3	5,1	8,9	9,0
Nederland	2,9	3,9	5,5	7,3
België	1,7	1,8	3,7	4,8
Luxemburg	0,1	0,1	0,1	0,1
Engeland	5,7	7,9	8,0	8,1
Ierland	0,9	1,2	1,2	1,0
Denemarken	6,1	8,5	8,3	7,9
Totaal	46,0	55,4	69,8	70,1

Bron: Eurostat 1973-1974, LEB 1978.

Bijlage 2 Het aantal leghennen in de lidstaten van de Europese Gemeenschap
(in miljoen stuks)

	1960	1965	1970	1975
West-Duitsland	56	62	61	63,4
Frankrijk	73,3	70	58,6	68,0
Italië	72	94	106	79,0
Nederland	17,5	16,3	17,8	20,2
België	14	12	18	14,5
Luxemburg	0,3	0,3	0,3	0,2
Engeland	44	51	55	62,5
Ierland	.	.	5	4,5
Denemarken	9,7	6,8	6,3	5,5
Totaal	286,8 1)	312,4 1)	328	317,8

1) Zonder Ierland.

Bijlage 3 Produktie van pluimveevlees (x 1000 ton)

	1965	1970	1975
West-Duitsland	152	258	282
Frankrijk	555	637	825
Italië	512	626	893
Nederland	159	307	322
België	(95	(113	(104
Luxemburg	(((
Engeland	.	.	612
Ierland	.	.	34
Denemarken	.	.	90
Totaal E-6	1473	1941	2426
Totaal E-9			3162

Bron: Eurostat 1976.

Bijlage 4 De produktie van kalfsvlees (x 1000 dieren)

	1965	1970	1975
West-Duitsland	1709	1510	935
Frankrijk	4676	4574	4119
Italië	660	893	702
Nederland	757	1034	1124
België	(((
Luxemburg	(265	(281	(259
Engeland	380	394	658
Ierland	6	8	68
Denemarken	92	82	58
Totaal	8545	8766	7923

Bijlage 5 Bedrijven 1) ingedeeld naar leeftijd van het bedrijfshoofd (%) 1976

	Hoofdberoep						Neven- be- roep	To- taal
	geen leef- tijd	tot 30 jaar	30- 40 jaar	40- 50 jaar	50 jaar en ouder met opvolger	50 jaar en ouder zonder opvolger		
Groningen		6	15	27	11	18	23	100
Friesland	2	4	21	23	9	20	21	100
Drenthe	1	3	15	26	15	27	13	100
Overijssel		3	16	26	24	20	11	100
Gelderland	1	5	16	25	15	22	16	100
Utrecht		6	17	26	16	20	15	100
Noord-Holland	1	4	16	26	16	23	14	100
Zuid-Holland		5	18	26	17	20	14	100
Zeeland		4	20	26	12	23	15	100
Noord-Brabant	1	6	20	29	10	20	14	100
Limburg	1	4	20	29	11	23	12	100
IJsselmeerpolders	4	6	7	14	50	16	3	100
Nederland	1	5	18	27	15	21	14	100

1) Alleen bedrijven met minstens 10 sbe intensieve veehouderij.

Bijlage 6 Bedrijven ingedeeld naar bedrijfstype (1976)

	Melkvee- bedrijf (60% en meer)	Rundvee/ varkens- bedrijf (20-60% varkens)	Varkens- bedrijf (60% en meer)	Pluim- vee- bedrijf (60% en meer)	Vlees- kalveren bedrijf (60% en meer)	Overige en ge- mengde be- drijven	To- taal
Groningen	15	8	30	16	7	24	100
Friesland	27	8	23	21	12	9	100
Drenthe	37	12	15	10	6	20	100
Overijssel	56	20	13	4	2	5	100
Gelderland	36	27	18	5	6	8	100
Utrecht	58	15	15	3	2	7	100
Noord-Holland	38	10	18	12	4	18	100
Zuid-Holland	56	9	18	4	2	11	100
Zeeland	4	9	21	15	-	51	100
Noord-Brabant	29	19	28	7	4	13	100
Limburg	11	12	24	14	1	38	100
IJsselmeerpolders	15	7	6	4	-	68	100
Nederland	36	19	21	7	4	13	100

Bijlage 7 Bedrijven ingedeeld naar bedrijfsoppervlakte 1976

	Cultuurgrond in ha							Totaal	
	geen	tot 1	1-5	5-10	10-15	15-20	20 e.m.	%	aantal
Groningen	22	13	17	14	9	6	19	100	550
Friesland	23	14	20	12	10	8	13	100	800
Drenthe	11	7	13	15	22	14	18	100	1270
Overijssel	4	3	12	29	27	15	10	100	6810
Gelderland	7	7	22	27	20	10	7	100	12810
Utrecht	7	5	15	20	23	17	13	100	2520
Noord-Holland	13	8	18	13	18	12	18	100	530
Zuid-Holland	11	6	13	13	20	18	19	100	2190
Zeeland	12	8	15	14	14	14	23	100	480
Noord-Brabant	7	7	17	22	24	14	9	100	11280
Limburg	8	7	20	20	20	13	12	100	4340
IJsselmeerpolders	8	-	2	-	24	8	58	100	120
Nederland	8	6	17	23	22	13	11	100	43700

Bijlage 8 Verdeling van de intensieve veehouderij over de oppervlakteklassen (1976)

	Cultuurgrond in ha								Sbe x 1000
	geen	tot 1	1-5	5-10	10-15	15-20	20 e.m.	totaal	
Groningen	26	12	18	11	10	4	19	100	34
Friesland	28	13	25	10	8	6	10	100	52
Drenthe	16	8	19	13	17	10	16	100	69
Overijssel	8	4	14	28	24	13	9	100	297
Gelderland	9	7	25	26	18	8	7	100	662
Utrecht	9	5	18	20	21	12	15	100	103
Noord-Holland	15	13	18	14	13	9	18	100	24
Zuid-Holland	12	11	18	13	17	13	16	100	79
Zeeland	24	10	18	10	12	10	16	100	27
Noord-Brabant	10	7	19	22	21	11	10	100	815
Limburg	10	6	23	20	18	11	12	100	338
IJsselmeerpolders	11			3	19	7	60	100	8
Nederland	11	7	20	22	20	10	10	100	2508

Bijlage 9 Verdeling van de intensieve veehouderijproductie over de eenheden per bedrijf in 1976

	Omvang intensieve veehouderij per bedrijf in sbe					totaal
	10-30	30-60	60-120	120-250	250 e.m.	
Groningen	12	18	30	28	17	100
Friesland	9	19	30	27	15	100
Drenthe	14	23	27	21	15	100
Overijssel	21	27	27	18	7	100
Gelderland	15	23	30	22	10	100
Utrecht	23	26	24	17	10	100
Noord-Holland	19	23	25	26	7	100
Zuid-Holland	28	28	20	15	9	100
Zeeland	14	20	26	26	14	100
Noord-Brabant	8	17	29	30	16	100
Limburg	7	15	26	30	22	100
IJsselmeerpolders	4	25	29	33	9	100
Nederland	13	33	28	25	14	100

Bijlage 10 Normen voor de beoordeling van de omvang van de productieëenheden in de intensieve veehouderij

		Veel te klein	Te klein	Voldoende	Doelmatig
voor de periode omstreeks 1972					
Vleeskalveren	tot 30		30- 50	50-100	100 en meer
Slachtvarkens	tot 50		50-100	100-250	250 en meer
Fokzeugen	tot 15		15- 30	30- 40	40 en meer
Leghennen	tot 1.000		1.000- 2.500	2.500- 5.000	5.000 en meer
Slachtkuikens	tot 5.000		5.000-10.000	10.000-20.000	20.000 en meer
voor de periode 1975 - 1985					
Vleeskalveren	tot 50		50-100	100-200	200 en meer
Slachtvarkens	tot 100		100-250	250-500	500 en meer
Fokzeugen	tot 20		20- 40	40- 70	70 en meer
Leghennen	tot 2.000		2.000- 4.000	4.000- 8.000	8.000 en meer
Slachtkuikens	tot 5.000		5.000-15.000	15.000-30.000	30.000 en meer

Literatuur

Boer en Tuinder: 19 maart 1978, 20 april 1978

Bureau voor de Statistiek der Europese Gemeenschappen:
EUROSTAT 1973 en verder
Luxemburg

Commissie van de Europese Gemeenschappen:
De toestand van de landbouw in de Gemeenschap
Verslag 1977, 1978
Brussel

Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag:
De economische betekenis van de varkenshouderij;
een toepassing van de input-output analyse.
LEI-rapport 390, 1962
Landbouw-Economisch Bericht 1972 t/m 1978

Landbouwschap: De discussie inzake vestigingsbeleid en grote
bedrijfseenheden in de intensieve veehouderij,
Den Haag, januari 1979

Ministerie van Landbouw:
- Landbouwverkenningen, Den Haag 1977
- Nota bedrijfsgrootte en produktiebeheersing
in de landbouw, Den Haag, februari 1979

Instituut voor Bodemvruchtbaarheid:
Studie betreffende het vaststellen van maxima
per hectare van mest- en giersverspreiding op
landbouwgrond, Haren, juni 1976

Tweede Kamer der Staten-Generaal:
Nota Intensieve Veehouderij, Den Haag,
december 1974